

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Jana Kodetová

Lexikální koheze v klasické řečtině

Lexical cohesion in Classical Greek

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Dagmar Muchnová, CSc.

V Praze 2020

Velice děkuji vedoucí této práce doc. PhDr. Dagmar Muchnové CSc. za podnětné a vstřícné vedení. Stejně tak děkuji své rodině a přátelům za trpělivost.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze dne

Jana Kodetová

.....

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se věnuje lexikální kohezi a jejím jednotlivým typům. Dále také sleduje působení těchto typů v řeckém textu. Cílem této práce bylo za prvé zmapovat jednotlivé přístupy k problematice lexikální koheze, za druhé na základě sekundární literatury podat přehled typů lexikální koheze a za třetí bylo cílem tyto typy aplikovat na konkrétní řecký text, klasifikovat je a porovnat co do frekvence.

V první části práce se pojednává obecně o kohezi jak gramatické, tak lexikální a je srovnána koheze a s ní spojený pojem koherence. V druhé části jsou rozebrány typy lexikální koheze s ukázkami převzatými z řeckého textu.

Abstract:

This Bachelor's thesis is focused on lexical cohesion and its types. Furthermore, it deals with the effect of these types in a Greek text. The goal of this thesis was firstly to map the individual approaches to issue of lexical cohesion, secondly, based on the secondary literature, submit the summary of types of lexical cohesion, and thirdly, the goal was to apply these types to a specific Greek text, classify them and compare them in terms of the frequency.

The first part deals generally with both grammatical and lexical cohesion. Subsequently, the cohesion is being compared along with the coherence connected therewith. In the second part, there are analyses of the lexical cohesion types, complemented by examples taken from a Greek text.

Klíčová slova:

Lexikální koheze, koheze, koherence, textová lingvistika, Xenofón

Key words:

Lexical cohesion, cohesion, coherence, textual linguistics, Xenophon

Obsah

1	Úvod	7
2	Koheze	10
2.1	Koheze a koherence	12
2.2	Lexikální koheze	13
2.2.1	Status quaestionis.....	14
2.2.2	Rozdělení typů lexikální koheze.....	16
3	Reiterace	17
3.1	Opakování	18
3.1.1	Jednoduché a komplexní opakování	19
3.1.2	Opakování vlastních jmen	23
3.1.3	Nekoreferenční opakování	23
3.2	Ekvivalence	26
3.2.1	Úplná a částečná ekvivalence	26
3.2.2	Kontextová ekvivalence.....	29
3.3	Substituce	31
3.3.1	Substituce zájmenem αὐτός.....	31
3.3.2	Substituce zájmenem ἐκεῖνος	33
3.3.3	Substituce zájmenem οὗτος.....	34
3.3.4	Substituce adverbiem οὕτως a ὡς.....	36
3.3.5	Zvláštní případy substituce	38
3.4	Kontrast.....	39
3.5	Hyponymně-hyperonymní vztah.....	43
3.5.1	Generalizace.....	44
3.5.2	Zevšeobecňující substantiva	46
3.5.3	Specifikace.....	49
3.5.4	Kospecifikace.....	51

4	Kolokace.....	51
4.1	Ustálená řada.....	53
4.2	Kolokace spojená s aktivitou	55
4.3	Složitá kolokace	56
5	Analýza souvislé pasáže Xen. Cyr. 1. 6. 21 – 22.	59
6	Závěr.....	65
7	Bibliografie.....	69
	Příloha.....	1

1 Úvod

Předmětem této práce jsou prostředky lexikální koheze a jejich funkce v řeckém textu. Toto téma nebylo dosud podrobně zpracováno. Většina výzkumů zabývajících se kohezí ve starořeckých textech se zatím totiž věnovala kohezi gramatické,¹ zatímco lexikální koheze byla ponechána stranou. Přesto lexikální koheze tvoří součást textu a její studium nám umožňuje lepší pochopení nejen textu, ale i jazyka vůbec. Pojem lexikální koheze totiž zahrnuje lexikální prostředky, které se vedle dalších prostředků (koheze gramatické, koherence apod.) podílí na udržení ucelenosti textu. Ucelenost je pak základní vlastností textu, která z nahodilých jednotek vytváří kompletní, koherentní jednotku.

Téma propojenosti textu a vzájemného vztahu textům je důležité obzvlášť v kontextu jazyka, který už nemá rodilé mluvčí, tedy jazyka mrtvého, kde text tvoří naše jediné zprostředkování daného jazyka. Z toho důvodu je třeba se snažit porozumět všem jeho aspektům.

Hlavním cílem této práce je jednak obecně nastínit problematiku koheze, a pak na základě sekundární literatury pracující s jinými jazyky zmapovat prostředky lexikální koheze, analyzovat vybraný starořecký text a zhodnotit, jak navrhované lexikální prostředky budou fungovat ve starořečtině.

Sekundární literatura, z níž budeme prostředky lexikální koheze čerpat, pracuje hlavně s angličtinou,² dále s češtinou³ a okrajově s ruštinou.⁴ Je tedy možné očekávat, že některé prostředky fungující v angličtině, nebo češtině se nebudou vyskytovat v řečtině, popřípadě nebudou fungovat stejně. Také je možná opačná situace, kdy v řečtině nalezneme prostředky, které nejsou popsány v sekundární literatuře.

¹ Např. Bakker (2009).

² Halliday a Hasan (1976), (1989), Tanskanen (2006), Hasan (1984).

³ Daneš (1987), Štícha, (2013).

⁴ Vychodilová (2008)

Práce je rozdělena na dvě hlavní části, a to část obecnou, která se věnuje kohezi souhrnně, a část analyzující jednotlivé lexikální koheze. Jako závěrečná část práce je přidán appendix obsahující analýzu kratší ukázky textu.

V úvodu obecné části je nejprve představen a definován samotný koncept koheze. Dále jsou uvedeny různé přístupy k tomuto tématu a vymezen vztah koheze a koherence, které spolu úzce souvisí. Část věnující se kategoriím lexikální koheze je rozdělena na dvě hlavní podkapitoly, reiteraci a kolokaci, jež se dále dělí na podkategorie dle jednotlivých typů kohezních vazeb. Tyto podkategorie byly vybrány na základě sekundární literatury a aplikovali jsme je na řecký text. Dále, protože byly prostředky převzaty ze sekundární literatury, která pracuje s jinými jazyky, se snažíme najít podobnosti nebo zvláštnosti výskytu toho určitého prostředku ve starořečtině.

Při analýze textu je pozornost věnována především tomu, zda se určitý prostředek v textu vyskytuje, a pokud se vyskytuje, v jaké to je míře. Tato práce má především přehledový charakter – snaží se prostudovat co nejširší pensum prostředků, proto jsme se nekoncentrovali pouze na některé, často zastoupené jevy, ale uvádíme i prostředky, které se v textu vyskytují málo.

V rámci představení a vysvětlení kategorií jsou uvedeny příklady z řeckého textu, které jsou doplněny českým překladem. Ten byl převzat z knihy *O Kýrově výchování* v překladu V. Bahníka (Xenofón, 1970). Na místech, kde překlad neodpovídá řeckému textu nebo z nějakého důvodu vynechává pro naši práci podstatný jev, je nabídnut více vyhovující překlad.

Zdrojem řeckého textu je první kniha díla *O Kýrově výchování* z Marchantova vydání (Xenofón, 1970a), která byla převzata z TLG přístupného přes Litterae ante Portas, a zanalyzovali jsme všech šest kapitol první knihy. Narativní próza byla zvolena proto, že lexikální prostředky poezie mohou být v některých případech neprototypické. Tento text navíc obsahuje jak výkladové (např. *Cyr.* 1. 2.), tak dialogické pasáže (např. *Cyr.* 1. 3.) a řeči (*Cyr.* 1. 5. 7. – 14.). Pro kontrolu různočtení byla dále užita vydání Teubner (Xenophon, 1912) a *Les Belles Letters* (Xenophon, 1972). Vydání *Les Belles Letters* bylo užito i z důvodu absence vhodného moderního komentáře k první knize *O Kýrově výchování*. K dispozici jsou jen komentáře školní, a to velmi zastaralé (např. (Hertlein, 1886), (Breitenbach, 1890)). Na nejasných místech jsme proto srovnávali český překlad V. Bahníka a překlad francouzský z *Les Belles Letters*.

Lexikální koheze je úzce propojena se sémantikou, proto byly některé méně jasné interpretace konzultovány se slovníky, a to s online verzí *Greek-English Lexicon* z TLG (přístupné přes *Litterae ante Portas*) (Liddell & Scott & Jones),⁵ s Montanariho slovníkem (Montanari, 2015) a s českým Lepařovým slovníkem (Lepař, 1892).

V hraničních případech, kdy nebylo možné ani na základě slovníku rozhodnout, zda se mezi slovy může vytvářet vazba (k tomuto dochází především u kolokace (viz kap. 4)), snažili jsme se dohledat jiné texty, kde se slova vyskytují ve vzájemné blízkosti a nejlépe v závislosti.

⁵ V textu značeno jako LSJ.

2 Koheze

Za obecně přijímanou definici koheze, jakožto předmětu textové lingvistiky, můžeme považovat definici Tanskanen(ové), která kohezi vnímá jako pojem zastřešující formální lexikální i gramatické vazby mezi textovými jednotkami na povrchu textu,⁶ nebo definici z *Czechency*:⁷ „(koheze je) formální spojitost vět v souvětí n. elementárních textových jednotek (vět, výpovědí, textémů) v textu prostřednictvím vztahu jaz. prostředků v jeho povrchové struktuře, které jsou výsledkem formálních operací tj. např. výsledkem substituce ...“ Nekula (2017b). Koheze pak vedle dalších procesů (např koherence – viz dále) dopomáhá k ucelenosti textu.

Z obou definic, jejichž obdoby se opakují ve většině studií a monografií, vyplývá několik důležitých bodů: Za prvé jsou pro kohezi velmi důležité vazby (angl. *tie*). Za vazbu se označuje závislostní vztah mezi lexémy. Když Halliday a Hasan(ová) říkají, že koheze vzniká, pokud je jeden prvek textu interpretovatelný skrze jiný (Halliday & Hasan, 1976, 4),⁸ mají na mysli to, že mezi oběma prvky textu existuje vazba. Vazba přirozeně vzniká mezi minimálně dvěma prvky – antecedentem (ve větě 1 *apples*) a postcedentem (ve větě 1 *them*). Vznikat mohou ale celé kohezní řetězce vazeb.⁹ Skrze tyto řetězce a vazby se pak udržuje celistvost textu.

1. Wash and core six cooking **apples**. Put **them** into a fireproof dish. (Halliday & Hasan, 1976, 2).
2. This is **how** you get the best results. **You let berries dry in the sun** ... (Halliday & Hasan, 1976, 17).

⁶ „It is generally accepted, however, that cohesion refers to the grammatical and lexical elements on the surface of a text which can form connections between parts of the text“ (Tanskanen 2006, 6).

⁷ Viz Karlík, Nekula & Pleskalová.

⁸ Srov. Daneš „jeden významový prvek předpokládá jiný, jeho interpretace je na něm závislá“ (Daneš, Grepl & Hlavsa 1987, 633).

⁹ Kohezní řetězec vzniká na základě vazby více lexémů, které se vztahují k jednomu hlavnímu. Např. **Medieval Medieval monarchs** demanded a series of houses to take care of **their** needs. **Their** requirements were large. Government went where **they** went ... (Halliday & Hasan, 1956, 15). V této větě se vytváří kohezní řetězec vycházející z antecedentu *medieval monarchs* a pokračuje postcedenty *their, their, they*, které se všechny vztahují ke stejnému antecedentu.

V případě, že je prvek interpretovatelný na základě prvku předcházejícího (příklad 1),¹⁰ lze tuto vazbu popsat jako anaforickou. Pokud interpretace funguje naopak, nazýváme ji kataforickou (příklad 2)¹¹ (Halliday & Hasan, 1976, 17). Pokud by v příkladu 1 byla užita jen zájmena (... *core them. Put them ...*), dalo by se uvažovat, že takové zájmeno ukazuje k nějaké mimotextové skutečnosti, jednalo by se pak o exoforu.¹² U některých typů vazeb (např. opakování) nelze ale rozhodnout, zda se jedná o anaforu, či kataforu (Halliday & Hasan, 1976, 17). Pokud by se v příkladu 1 opakovalo slovo *apples* (nahradilo by se jím tedy zájmeno *them*), nebylo by možné rozhodnout, který prvek by předpokládal který.

Vazba může vznikat mezi předměty řeči,¹³ které jsou totožné, označují tutéž entitu (viz příklad 1, kde zájmeno *them* označuje tutéž entitu, kterou označuje slovo *apples*). Taková vazba se nazývá koreferenční (Halliday & Hasan, 1989, 55).¹⁴ Hasan(ová) pak rozlišuje ještě *koklasifikaci* a *koextenzi*. Zatímco *koklasifikací* označuje vazbu mezi antecedentem a postcedentem, které spadají do stejné třídy,¹⁵ ale každý označuje jinou entitu, *koextenzi* Hasan(ová) označuje situaci, kdy členy vazby odkazují k podobnému poli významu.¹⁶

Za druhé se koheze projevuje na povrchu textu. Povrchem textu je pak míněna lexikálně gramatická úroveň, ale koheze zasahuje i do úrovně sémantické, protože obě úrovně jsou spolu

¹⁰ Zájmeno *them* je interpretovatelné jen díky tomu, že antecedentem je slovo *apples*. Pokud by chybělo, text by byl méně srozumitelný.

¹¹ Lexém *how* je interpretovatelný jen následující větou. Pokud by chyběla, zůstal by lexém *how* bez vysvětlení a text by začal ztrácet srozumitelnost.

¹² Hasan(ová) uvádí příklady jako: „Stop doing **that** here! ...“ (Halliday a Hasan 1989, 76).

¹³ Předmět řeči (angl. *discourse object*) „... p.ř. (se) vymezují jako různé úseky skutečnosti (stavy věcí, situace) i její jednoduché i složité složky v podobě hmotných objektů a jejich množin n. tříd, ale také jako vlastnosti, stavy a vztahy, činnosti, procesy a jiné děje, jak je mluvčí prostřednictvím jazykových výrazů podává v jazykovém projevu (Nekula, 2017b).“

¹⁴ Daneš místo koreference užívá pojem identifikace (Daneš, Grepl & Hlavsa 1987, 695). Opakem identifikace je alternace, tedy situace, kdy antecedent označuje jinou entitu než postcedent (Daneš, Grepl & Hlavsa 1987, 701).

¹⁵ Hasan(ová) uvádí příklad: „I **play the cello**. My husband **does**, too.“ *Does* v tomto případě odkazuje k *play the cello* (Halliday & Hasan 1989, 54).

¹⁶ Hasan(ová) uvádí vazbu mezi adjektivy *silver* a *gold* a komentuje to slovy: „Both refer to something within the same general field of meaning“ (Halliday & Hasan 1989, 54).

v textu provázány (Hasan, 1984, 189-90). Koheze je totiž dle *Cohesion in English* na sémantice založena a lexikálně gramatická úroveň ji zprostředkovává (Halliday & Hasan, 1976, 6). Štícha ale říká, že sémantické (a pragmatické) aspekty textové soudržnosti postihuje koherence (Štícha, 2013, 905). Fakt, že sémantická stránka jazyka je pro kohezi důležitá, nijak nevylučuje to, že by se sémantika neúčastnila na fungování koherence.

Pro naši práci můžeme kohezi tedy zatím definovat jako pojem, kterým se označují vazby mezi textovými jednotkami. Tyto vazby můžeme různě kategorizovat (koreference, koklasifikace a koextenze). Ačkoli se koheze pak projevuje v povrchové vrstvě textu, tedy na lexikálně gramatické úrovni, zasahuje i do „hlubších“, sémantických vrstev.

2.1 Koheze a koherence

Koherence, tedy významová soudržnost textových jednotek v procesu porozumění textu (Nekula, 2017a), bývá s kohezí tradičně spojována. Zatímco koheze je zakotvena v povrchové vrstvě textu (lze o ní říct, že je viditelná), koherence je ve vnitřní struktuře textu, nebo jak říká Tanskanen(ová): „Coherence, on the other hand, resides not in the text, but is rather the outcome of a dialogue between the text and its listener or reader“ (Tanskanen, 2006, 7).

Většina badatelů se shoduje, že koheze i koherence existují. O jejich vzájemném postavení a funkci shoda už ale nepadá. Daneš např. píše, že oba pojmy se užívají „promiscue“ (Daneš, Grepl & Hlavsa 1987, 633), Halliday a Hasan(ová) zastávají názor, že bez koheze, respektive prostředků koheze nemůže text dosáhnout koherence (Bakker, 2009, xiii) a Carrel popírá úlohu koheze pro koherenci úplně (Carrell, 1982).¹⁷ Bakker(ová) pak uvádí příklad kohezního textu (věta 1) a toho, že text nemusí být koherentní, ačkoli obsahuje kohezní prostředky (např. opakování *week-week, days-day* atd.).

¹⁷ Carrel kritizuje příklad Hallidaye a Hasan(ové), který uvádíme i zde (viz věta 1 v kap. 2) – ptá se, co Hallidaye a Hasan(ovou) vede k závěru, že je zřejmé, že *them* odkazuje k *six cooking apples*, a ne k něčemu jinému (Carrell, 1982, 483). Ačkoli se tento argument zdá nedůležitý, při práci s jiným než mateřským jazykem, může nastat situace, kdy recipient, který není mluvčí daného jazyka, bude tápat, zda k sobě členy odkazují. Carrel také podotýká, že naše jistota, že *them* odkazuje k *apples* je dána také tím, že víme, jak probíhá proces vaření (Carrell, 1982, 483). Pokud by tento proces někdo neznal, opět by nemusel vazbu vnímat. Při práci s textem z jiné doby a kultury může nastat podobný problém. Ačkoli Carrel svým komentářem míří jinam, dává důležitý impuls naší práci, která spočívá v analýze starořeckého textu – textu v jazyku, jehož nejsme rodilí mluvčí, a z kultury, kterou známe jen na základě pramenů.

1. Courses ended last **week**. Each **week** has seven **days**. Each **day** I feed my **cat**. **It** has **four** legs, and it is in the garden. The latter has **six** letters (Bakker & Wakker 2009, xiv).

Na příkladu 1 Bakker(ová) dokazuje, že samotná přítomnost kohezních prostředků nevyvolává koherenci. Příklad 2 pak dokazuje, že koherence může existovat bez koheze. Text je sice koherentní, ale ne kohezní. Dále také dokazuje, že pro koherenci je v některých případech rozhodující mimotextová znalost recipienta. Pro příklad 2 je důležité, aby měl recipient informaci, že odpadky se vyváží každý den kromě pondělí (Bakker & Wakker, 2009, xiii). Pokud recipientovi tato informace chybí, nedává pro něj text smysl. Tanskanen(ová) se k tomu příkladu vyjadřuje celkem kriticky a připomíná, že tentýž příklad se objevuje napříč studiemi, protože je komplikované najít koherentní text bez kohezních prostředků (Tanskanen, 2006, xiv). Příklad 2 lze označit za pseudokoherentní (Daneš, Grepl & Hlavsa 1987, 633).

2. Speaker A: Would you mind putting the garbage out?
Speaker B: It is Monday. (Bakker & Wakker 2009, xiii)

Ačkoli příklad 2 funguje bez koheze, zdá se stejně jako příklad 1 extrémní. V příkladu 2 se totiž jedná o velmi krátký (a jak upozorňuje Tanskanen(ová), neobvyklý) text, a je pravděpodobné, že pokud by text pokračoval dále, na nějakém místě by se koheze objevila (Tanskanen, 2006, 17). Daneš o pseudokoherentních textech říká, že se objevují jen zřídka, např. v absurdních dramatech (Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987, 633). U vět v příkladu 1 je zas možné se ptát, zda by takový text vůbec mohl reálně vzniknout, a jakou by měl funkci.

Za předpokladu, že příklad 1 přijmeme jako validní argument pro to, abychom dokázali, že koheze nevytváří automaticky koherenci, můžeme se v této práci proto přiklánět k názoru z *Cohesion in Ancient Greek*, který vztah koheze a koherence vymezuje tak, že ačkoli koheze nemůže vytvářet koherenci sama o sobě (viz příklad 1), majoritně přispívá k fungování koherence (Bakker & Wakker, 2009, xiv).

2.2 Lexikální koheze

Koheze vzniká skrze vztahy jazykových prostředků, či jinak řečeno prostředků výrazových (Štícha, 2013, 905). Ty jsou standardně děleny na lexikální a gramatické. Některé studie k těmto

dvěma skupinám přidávají ještě zvláštní kategorii, a to konektory.¹⁸ Podle výrazových prostředků, které se podílí na vzniku koheze – slovní zásoby a gramatiky (Halliday a Hasan, 1976, 5), lze pak rozlišovat kohezi lexikální, která vzniká vztahem lexikálních výrazových prostředků (např. opakování), a gramatickou, která vzniká skrze vztah gramatických prostředků (např. shoda v rodě a čísle).

Jak lexikální, tak gramatickou kohezi lze dále dělit na podkategorie dle typů vazeb, které jsou pod ně zahrnuty. Zatímco rozdělení na lexikální a gramatickou kohezi respektují všechny zdroje, podkategorie vazeb, které do nich zařazují, se liší (viz např. substituce (kap. 3.3)). Rozdíly ale ukazují, že ani rozdělení na lexikální a gramatickou kohezi není neporušitelné a že se jedná jen o pomůcku, která usnadňuje orientaci v problematice a která je dána úhlem pohledu.

Protože se tato práce zabývá lexikální kohezí, centrem zájmu budou tedy lexikální výrazové prostředky a jejich funkce v diskurzu textu. Tento postoj je rozhodující např. pro vnímání některých vazeb ekvivalence, kdy členy vazby nejsou sémanticky synonymní, a do závislosti se dostávají jen díky kontextu (viz *ekvivalence* (kap. 3.2)). Dále bude dána přednost lexikálnímu pohledu na problematiku – např. substituce je v této práci řazena mezi prostředky lexikální koheze.

2.2.1 Status quaestionis

Pojem koheze, jakožto předmět textové lingvistiky, prosazoval především M. A. Halliday. Společně s R. Hasan(ovou) sepsali v roce 1976 monografii *Cohesion in English*, k níž odkazuje i většina současných studií zabývajících se kohezí. V *Cohesion in English* se Halliday a Hasan(ová) podrobně zabývají gramatickou kohezí, zatímco lexikální kohezi věnují jen malý

¹⁸ Štícha (2013, 912-15) pod konektory zahrnuje kontextualizátory (*přece, také*) a orientátory časové (*ted', pak*) a prostorové orientátory (*zde*). Daneš uvádí ještě připojovací konektory (*rovněž, naopak*) (Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987, 705). V *Cohesion in English* jsou konektory probírány jako součást gramatické koheze (Halliday & Hasan, 1976, 226-271).

prostor. Přesto později rozpracovávají dva důležité typy lexikální koheze – reiteraci¹⁹ a kolokaci²⁰ (Halliday & Hasan, 1989), které přebírají i pozdější badatelé (viz Tanskanen (2006).

Kromě *Cohesion in English* vydali řadu samostatných i společných prací a mezi nimi i *Language, Context and Text, Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective* (Halliday & Hasan, 1989), kde Hasan(ová) v kapitole *The Structure of the text* navrhuje kromě vazby koreferenční i koextenzi a koklasifikaci (viz výše) (Halliday & Hasan, 1989, 70-95).

Hasan(ová) později ve své studii *Coherence and cohesive harmony* (1984), kde se zabývá i lexikální kohezí, kategorie kolokace a reiterace přehodnocuje a zavádí dva nové typy nazvané *general* a *instantial*. Vazby řazené do typu *general* jsou vazby vzniklé na základě sémantiky, vazba by mezi nimi vznikla v jakémkoli případě i mimo text (např. opakování, synonymie, antonymie), zatímco vazby označené jako *instantial* zahrnují případy, kdy vazby vznikají na základě textu (např. kontextová synonyma (viz kap. 3.2) apod.) (Hasan, 1984).

Na práci Hallidaye a Hasan(ové) navazují další badatelé, mezi nimiž je i J. R. Martin. Ten rozpracovává typy *general* a *instantial* a zavádí tři vlastní:

- typ *taxonomic*, kterou bychom mohli přirovnat k reiteraci, protože zahrnuje tytéž kategorie, jednak kategorii *nuclear* a *activity sequence*.
- typ *nuclear* kterou definuje Martin jako „actions, people, places, things and qualities configure as activities“.
- typ *activity sequence*, o níž říká: „(they) are based on the way in which “the nuclear configurations are recurrently sequenced in given field“ (Martin, 1992, 309)

Kohezi se věnovali i John Flowerdew a Michaela Mahlberg(ová), kteří publikovali kolektivní monografii věnovanou kohezi *Lexical Cohesion and Corpus Linguistics*, kde se autoři věnují úloze lexikální koheze v rámci korpusové lingvistiky a v rámci procesu učení (Flowerdew &

¹⁹ Pod pojmem reiterace jsou zahrnuty vazby vzniklé na základě opakování, nebo jeho variací (synonymie, hyperonymie atd.) (Tanskanen, 2006, 12).

²⁰ Kolokace zahrnuje vazby mezi lexémy, které mají tendenci objevovat se ve své blízkosti např. *driving car* (62) (Tanskanen, 2006, 12).

Mahlberg, 2009). Flowerdew v úvodu ke knize podává kritický přehled studií Hallidaye, Martina a dalších.

Na pracích Hallidaye, Hasan(ové), Martina a dalších založila svou monografii *Collaborating towards Coherence* (2006) i Tanskanen(ová),²¹ o níž jsme se už několikrát zmiňovali. Ta v úvodu své práce vytváří v návaznosti na jiné autory vlastní kategorie a věnuje se jejich analýze v psaném i mluveném diskurzu.

Dosavadní práce, které byly zmíněny výše, čerpaly materiál z angličtiny. Z českých prací zabývajících se kohezí lze jmenovat *Mluvnici češtiny* (Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987). V kontextu koherence²² se Daneš věnuje tematickým posloupnostem a rozpracovává různé kategorie vazeb, které dělí na koreferenční (identifikace a s různými předměty řeči).

Pokud jde o starořečtinu, nebylo téma koheze zatím detailněji zpracováno. Stéphanie J. Bakker and Gerry C. Wakker (2009) vydali kolektivní monografii *Discourse Cohesion in Ancient greek*, kde jsou ale jednotlivé studie věnovány především gramatické kohezi.

2.2.2 Rozdělení typů lexikální koheze

Z předchozího výkladu je zřejmé, že ohledně rozdělení typů lexikální koheze panují různé názory, ve většině studií ale převládá rozdělení lex. koheze na reiteraci a kolokaci, které zavedli Halliday a Hasan(ová) v *Cohesion in English*.²³ Hlavním rozdílem mezi reiterací a kolokací je to, že reiterace zahrnuje vazby, které jsou prakticky variacemi opakování (opakování, synonymie, substituce apod.),²⁴ zatímco do kolokace jsou zahrnuty vazby mezi lexémy, které se mají tendenci vyskytovat v podobném lexikálním okolí (Tanskanen, 2006, 33).

Toto rozdělení převzala i Tanskanen(ová) ve své monografii *Collaboration towards coherence* (2006), která je ale začala vnímat z jiného úhlu pohledu. Jedním z aspektů, které hrají pro Hallidaye a Hasan(ovou) důležitou roli, je totiž koreference. Reiteraci definují sice jako opakování či typ synonymie, ale pouze v kontextu reference (Halliday & Hasan, 1976, 318).

²¹ Monografie Tanskanen(ové) (2006) je hlavní inspirací pro tuto práci a její názory na problematiku lexikální koheze jsou rozebírány v následujících kapitolách.

²² Daneš užívá tento název i pro kohezi (viz koherence) (Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987).

²³ Některé studie zmiňují jen reiteraci, protože kolokaci je složitější definovat a pracovat s ní (Tanskanen, 2006, 12).

²⁴ Tanskanen(ová) do reiterace řadí i kontrast jakožto speciální případ reiterace (Tanskanen, 2006, 12).

Aby tedy vazbu zařadili do kategorie reiterace, je nutné, aby byla koreferenční. Tanskanen(ová) od této podmínky upustila, čímž značně rozšířila svůj záběr – pokud bychom uplatňovali podmínku koreference, museli bychom např. antonyma zařadit do kolokace.²⁵

Štícha, který v kapitole věnované kohezi, vychází hlavně z Daneše, uvádí mezi prostředky lexikální koheze – podobně jako Halliday a Hasan(ová) - jen koreferenční vazby a zájmena a i ta sleduje „především jako prostředky anaforické koreference“ (Štícha, 2013, 905) a jen okrajově se zmiňuje o nepřesné anafoře (alternaci) (Štícha, 2013, 917).

Protože se v této práci snažíme tematizovat co nejvíce kategorií, bylo rozdělení lexikální koheze na kolokaci a reiteraci a definice těchto kategorií převzato z díla Tanskanen(ové), neboť jednak (jak bylo řečeno výše), u reiterace nezohledňuje to, zda jsou lexémy, mezi nimiž vzniká vazba, koreferenční, jednak rozpracovává značně podrobně kategorie kolokace.

3 Reiterace

Reiterace je pro lexikální kohezi jedna ze dvou kategorií, kterou navrhuje Halliday a Hasan(ová) v *Cohesion in English* (1976) a kterou převzala a upravila Tanskanen(ová) (2006). Vzhledem k tomu, že tato práce čerpá kategorie lexikální koheze především z Tanskanen(ové), která užívá rozdělení na reiteraci a kolokaci, je toto rozdělení užito i zde.

Cohesion in English definuje reiteraci jako opakování v kontextu reference.²⁶ Jako prostředek reiterace je uvedeno opakování a dále synonymie, hyperonymie, které lze vnímat jako obdoby opakování, jsou-li jejich předměty řeči koreferenční. Výše (kapitola 2.2.2) jsme již vysvětlili, že tento přístup je značně omezující.²⁷

Reiterace v této práci zahrnuje prostředky, které vytváří vazbu mezi dvěma členy, jež spojuje bez ohledu na typ vazby (koreferenční, koextenzi apod.) buď jasný sémantický význam spadající do různých kategorií (např. synonymie, antonymie), nebo je do vztahu dává kontext textu na základě sémantických vztahů, které ale pak můžeme popsat jako synonyma, antonyma

²⁵ Halliday a Hasan(ová) (1976) tak řadí do kolokace dvojici *cat* a *dog*, která vnímají jako antonyma (v některých případech to je přípustný pohled) řadí do kolokace.

²⁶ „This is the repetition of the lexical item, or the occurrence of the synonym of some kind in the context of reference; that is, where the occurrences have the same referent.“ (Halliday & Hasan, 1976, 318)

²⁷ Halliday a Hasan(ová) sami také upozorňují, že aby vznikla vazba, nemusí být jednotlivé členy koreferenční (Halliday & Hasan, 1976, 282).

apod.²⁸ Prostředky reiterace jsou opakování stejných jednotek, substituce, ekvivalence²⁹ (synonymie), generalizace³⁰ (hyperonymie, tedy vazba mezi specifitějším a obecnějším lexémem), specifikace (hyponymie, tedy vazba mezi obecnějším a specifitějším lexémem), kospecifikace (kohyponymie vazba mezi lexémy na podobné úrovni obecnosti), a kontrast (vazba mezi lexémy s opačným či odporujícím si významem). Jednotlivé lexémy jsou pak v těchto vnímány v celém svém komunikačním potenciálu (Tanskanen, 2006, 55).³¹ Podkategorie ekvivalence, generalizace, specifikace a kontrastu mají totiž společnou tu vlastnost, že jejich existence je velmi často závislá na interpretaci jednotlivých lexémů, mezi nimiž lze hledat potenciální vazby. Tato interpretace nemusí být závislá čistě jen na sémantice určitého lexému. Nastávají situace, kdy např. kontext vyzdvihuje neobvyklý či jindy potlačený význam slova nebo kdy kontext dává do souvislosti jindy spolu nesouvisející slova. Jako reiteraci je možné nazvat i vazbu vznikající mezi různými slovními druhy nebo lexémy s různou úlohou v rámci větněčlenské syntaxe (Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987, 696). Aby bylo zřejmé, že zohledňujeme i tyto případy, je užito pro tyto kategorie pojmenování Tanskanen(ové) (Tanskanen, 2006).

3.1 Opakování

Opakování je nejsnáze rozpoznatelný prostředek reiterace, který se zakládá na opakování lexémů či lexikálních morfémů, ať už jsou koreferenční, či nikoli.

Halliday a Hasan(ová) uvádí jednak koreferenční příklad opakování (příklad 1 A) (opakuje se slovo *boy* a je míněn ten samý chlapec), a pak i opakování, kdy jsou lexémy nekoreferenční (1 D) (opět se opakuje slovo *boy*, ale tentokrát každý výskyt odkazuje k jiné entitě).

1. There's a **boy** climbing that tree.

²⁸ Příkladem tohoto jevu mohou být vlastní jména: ὡς δὲ ἀφίκετο τάχιστα καὶ ἔγνω ὁ **Κῦρος** τὸν Ἀστυάγην τῆς μητρὸς πατέρα ὄντα, εὐθὺς οἷα δὴ **παῖς** φύσει φιλόστοργος. (Cyr. 1. 3. 2.) *Jakmile tam přišli a Kýros poznal Astyaga, otce své matky, jak byl přítulný ...* Dosl. *Jakmile tam přišli a Kýros poznal, že Astyágés je otec jeho matky, hned, protože byl chlapec od přirozenosti přítulný ...*

²⁹ Ekvivalence je „Logická spojka, která tvoří složený výrok ze dvou výroků pomocí spojení „[...]“, právě když [...]“ nebo „[...]“, tehdy a jen tehdy [...]“. ... Např. pojem *bratr* je ekvivalentní pojmu *mužský sourozenec*“ (Štěpán, 2017).

³⁰ Zevšeobecnění významu (Hladká, 2017a)

³¹ Tanskanen(ová) tento přístup nazývá „discourse-specific“ (Tanskanen, 2006, 55) a užívá ho ve své studii.

a. The **boy**'s going to fall, if he doesn't take care.

...

d. Most **boys** love climbing trees (Halliday & Hasan, 1976, 283).

3.1.1 Jednoduché a komplexní opakování

Opakování pak lze rozdělit na opakování jednoduché (*simple repetition*) a komplexní opakování (*complex repetition*). Jako jednoduché opakování je vnímáno opakování stejného lexému jen s minimálními změnami v jeho tvaru (změna pádu, čísla apod.) (Tanskanen, 2006, 50). Příklad 1 představuje ukázkou jednoduchého opakování, přičemž vazbu mezi lexémy τὸν πάππον a ὁ πάππος lze klasifikovat jako koreferenční – stále se jedná o tutéž osobu. Příklad 1 ilustruje i to, že opakování se často objevuje v případě, kdy se mezi opakovanými předměty řeči objeví další lexémy, které by mohly narušit smysluplnost textu, kdyby k zopakování nedošlo (Vychodilová, 2008, 50).

1. καὶ γὰρ ἀσθενήσαντος αὐτοῦ οὐδέποτε ἀπέλειπε τὸν πάππον οὐδὲ κλαίων ποτὲ ἐπαύετο, ἀλλὰ δῆλος ἦν πᾶσιν ὅτι ὑπερεφοβεῖτο μὴ οἱ ὁ πάππος ἀποθάνῃ: (Cyr. 1.4.2.)

Když pak (Astyagés) onemocněl, nikdy (Kýros) dědečka neopouštěl a nepřestával naříkat, ale všem bylo jasné, že se velmi bojí, aby mu dědeček nezemřel.

Komplexní opakování zahrnuje opakování lexémů, u nichž se buď změnila gramatická funkce, nebo sdílí společný lexikální morfém (Tanskanen, 2006, 50). Sdílení společného lexikálního morfému sebou často nese i opakování, při kterém proběhne slovnědruhovú transpozice (Vychodilová, 2008, 52). Příklad 2 ukazuje změnu gramatické funkce slova λέγειν. Na začátku kohezního řetězce se objevuje sloveso λέγειν v infinitivu jako tzv. infinitiv zřetelový, který je následován participiem λέγοντες užitým v rámci perifrastické konstrukce a substantivizovaným infinitivem τῷ λέγειν (se členem). Především u obou infinitivů je možné sledovat zmiňovanou změnu gramatické funkce. Zatímco jednou je infinitiv λέγειν užit jako doplnění k adjektivu δεινοί, podruhé je infinitiv doplněn členem τῷ a je užit jako dativ s funkcí instrumentálu (CGCG, 2019, 604).

2. οἱ τε λέγειν προθυμούμενοι δεινοὶ γενέσθαι οὐχ ἵνα εἴ λέγοντες μηδέποτε παύσωνται, τοῦτο μελετῶσιν, ἀλλ' ἐλπίζοντες τῷ λέγειν εἴ πείθοντες ἀνθρώπους πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ διαπράξεσθαι: (Cyr. 1.5.9.)
Ti, kteří se chtějí stát dobrými řečníky, necvičí se v tom proto, aby bez ustání dobře

mluvili, ale v naději, že svými dobrými řeči přesvědčí lidi a dokážou mnoho prospěšného.

Příklad 3 ilustruje komplexní opakování se slovně druhovou transpozicí. Opakuje se kmen slova ὄπλ-, přičemž jednou je užito substantivum s tímto kmenem, podruhé infinitiv v závislosti na slovesu ἐπεθύμει. Je ale zřejmé, že při opakování se slovnědruhovou transpozicí sdílí opakované lexémy společný lexikální morfém.

3. αὐτὸς πρῶτον τότε ὄπλα ἐνδύς...: οὕτως ἐπεθύμει αὐτοῖς ἐξοπλίσασθαι. (Cyr. 1.4.18.)

Sám si jako první oblékl brnění...: tak moc toužil se jím vyzbrojit.

Ve větě 4 se tak objevuje kohezní řetězec, který vzniká na základě komplexního opakování lexikálního morfému λόγο-. Zároveň zde dochází ke slovně druhové transpozici. Zatímco tedy slovnědruhá transpozice bývá spojena se sdílením lexikálního morfému, není nutné, aby tento princip fungoval i naopak – aby sdílení lexikálního morfému bylo podmíněno slovnědruhovou transpozicí.

4. καὶ ἦν μὲν ἴσως πολυλογώτερος, ἅμα μὲν διὰ τὴν παιδείαν, ὅτι ἠναγκάζετο ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ διδόναι λόγον ὧν ἐποίει ... ὅσα αὐτὸς ὑπ' ἄλλων ἐρωτῶτο, διὰ τὸ ἀγχίνους εἶναι ταχὺ ἀπεκρίνετο, ὥστ' ἐκ πάντων τούτων ἢ πολυλογία συνελέγετο αὐτῷ ... ὅμως ἐμφαίνεται τὸ νεαρὸν αὐτοῖς ὃ κατηγορεῖ τὴν ὀλιγοετίαν, οὕτω καὶ Κύρου ἐκ τῆς πολυλογίας οὐ θράσος διεφαίνετο, (Cyr. 1.4.3.)
Kýros byl možná trochu upovídaný. To zavinila především jeho výchova, protože ho učitel nutil zdůvodňovat své jednání ... díky své bystrosti vždy pohotově odpovídal. Z toho všeho jeho mnohomluvnost ještě vzrůstala. ... znaky mládí prozradí jeho (těla) nezralost, právě tak Kýrovou mnohomluvností neprosvítala drzost, ...

Podobně se ve větě 5 objevují dvě (různá) substantiva se společným lexikálním morfémem τόξ-, mezi nimiž se na základě tohoto opakování vytváří vazba.

5. οἱ δ' αὖ πολέμιοι ὡς εἶδον τοὺς Μήδους προκινηθέντας, διατεινάμενοι οἱ μὲν τὰ παλὰ οἱ δὲ τὰ τόξα εἰστήκεσαν, ὡς δὴ, ἐπειδὴ εἰς τόξευμα ἀφίκοντο, ... (Cyr. 1.4.23.)

Když ti (nepřátelé) spatřili postupující Médy, zastavili se s oštěpy a luky připravenými k boji očekávající, že i Médové se zastaví, až se přiblíží na dostřel ...

K opakování jak jednoduchému, tak komplexnímu velmi často dochází, když je vazba koreferenční. Ve větě 6 tak lze sledovat jednoduché opakování slovního spojení *πλείσται πόλεις* (věta 6).³² Lexémy jsou v tomto případě koreferenční.

6. οὔτοι δὲ δοκοῦσιν οἱ νόμοι ἄρχεσθαι οὐκ ἔνθενπερ ἐν **ταῖς πλείσταις πόλεσιν** ἄρχονται. **αἱ** μὲν γὰρ **πλείσται πόλεις** ἀφείσαι παιδεύειν (παῖδας)... (Cyr. 1.2.2.)
Zdá se, že tyto zákony nezačínají tam, kde ve většině obcí začínají. Většina obcí totiž dovoluje vychovávat (děti)...

Stejně tak ve větě 7 jsou oba členy vazby (*Περσεῖδαι*) koreferenční. Ve starořečtině je třeba u opakování vnímat i roli členů.³³ V příkladech 6 a 7 se člen objevuje u obou zopakovaných předmětů řeči. Člen tu má tedy funkci, skrz kterou adresáta utvrzuje v tom, že se stále jedná o tytéž předměty řeči, posiluje vnímání koreference.

7. ὁ δὲ Καμβύσης οὗτος **τοῦ Περσεῖδῶν** γένους ἦν: **οἱ δὲ Περσεῖδαι** ἀπὸ Περσέως κλήζονται: (Cyr. 1.2.1.)
Tento Kambýsés byl z rodu Perseovců: Tito Perseovci pak dostali jméno po Perseovi.

Ve větě 8 se objevuje člen jen u postcedentu. Oba předměty řeči opět koreferenční. Člen mimo jiných funkcí umožňuje rozlišení toho konkrétního lexému, u nějž se objeví, od ostatních s podobným významem (CGCG, 2019, 328). Ve větě 8 tak lze identifikovat druhý lexém *ἔλαφον* s předchozím (*Κύρος zasáhl tu samou laň, již viděl*).

8. ...(Κῦρος) ὡς δὲ εἶδεν **ἔλαφον** ἐκτηδήσασαν... ἀκοντίσας καταβάλλει **τὴν ἔλαφον**... (Cyr. 1.4.8.)³⁴
...když ale (Κύρος) spatřil jelena... Když pak vyjel na rovinu, hodil Κύρος

³² V příkladu 6 se jedná o tzv. opakování substantiva doplněné adjektivem. Nejedná se ovšem o rozšířené opakování, jak je definuje např. Vychodilová – v antecedentu holé substantivum, v postcedentu substantivum doplněné o adjektivum (Vychodilová, 2008, 58).

³³ Hlavní funkce členu ve starořečtině je identifikace. „the article expresses that it is clear who/what is meant ... (CGC, 2019, 328).“ Člen se užívá především v situaci, pokud byl referent již zmíněn, kdy lze referenta poznat z kontextu, pokud je referent všeobecně znám, popřípadě pokud je referent je abstraktní koncept či vlastní jméno (Boas, Rijksbaron & Huitink a další, 2019, 328-330)

³⁴ Mezi věty v příkladu 9 je vloženo dlouhé souvětí, ale i přesto vazba funguje.

oštěpem a jelena složil. Dosl. Když Kýros uviděl laň vyskočit ... napřáhl se a laň skolil.

Podobně ve větě 9 ve větě je možné identifikovat druhý výskyt lexému κάπρον s jeho antecedentem (*Kýros zabil téhož kance*). V obou případech (8, 9) tak člen funguje jako zdůraznění koreference.

9. ...εἶδεν ἐκ τοῦ ἀντίου **κάπρον** προσφερόμενον... καὶ κατέσχε **τὸν κάπρον**. (Cyr. 1.4.8.)

A když spatřil, jak se k němu žene kanec, ... rozpřáhl se, ... a složil ho
Dosl.zahlédl, jak se z protější strany řítí kanec... a kance zabil.

Na druhou stranu nemusí být opakované předměty řeči, mezi nimiž vzniká vazba, nutně koreferenční, a přesto se u nich člen vyskytuje (viz dále). Je to z toho důvodu, že člen má mnoho dalších funkcí a neomezuje se jen na vztah mezi opakovanými předměty řeči. Přesto je třeba jejich roli vnímat i v rámci opakování.

Jsou-li antecedent a postcedent koreferenční, může se u postcedentu vyskytnout identifikátor, a to v češtině nejčastěji ukazovací zájmeno (Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987), tzv. opakování kombinované (Karlík, Grepl & Mareš, 2017).³⁵ Ve starořeckém textu se dá zvažovat jednak působnost členů jako identifikátorů, a pak i výskyt ukazovacích zájmen. Ve větě 10 je tak adresátovi jasně ukazovacím zájmenem naznačeno, že se jedná o tutéž agoru, když je u postcedentu doplněno zájmeno αὕτη.

10. ἔστιν αὐτοῖς ἐλευθέρα **ἀγορὰ**... διήρηται δὲ **αὕτη ἡ ἀγορὰ** ἢ περὶ τὰ ἀρχεῖα τέτταρα μέρη: (Cyr.1. 2 .3.–4.)

Mají svobodnou agoru. ... Tato agora okolo vládních budov se dělí na čtyři části.

Ve větě 11 nastává podobná situace jako ve větě 10 se slovem νόμος. Lze tedy říct, že ukazovací zájmena slouží také jako prostředek zesílení koreference opakovaných předmětů řeči.

11. ἐπαιδέυθη γε μὴν ἐν Περσῶν **νόμοις**: **οὗτοι** δὲ δοκοῦσιν **οἱ νόμοι**... (Cyr. 1.2.)

Byl vychován v perských zákonech. Zdá se, že tyto zákony...

³⁵ Jedná se situaci, kdy je postcedent doplněn o zájmeno bez ohledu na to, zda se jedná o opakování jednoduché či komplexní.

3.1.2 Opakování vlastních jmen

V textu se dále často vyskytuje opakování vlastních jmen, které lze označit za opakování jednoduché. Ve větě 1 se jednak opakuje jméno Καμβύσης, které je navíc doplněno o ukazovací zájmeno. Podobně se ve větě 1 objevuje i vlastní jméno Μανδάνη doplněné o ukazovací zájmeno a člen. Vedle nich se opakuje i vlastní jméno Κῦρος, které ovšem není doplněno o ukazovací zájmeno. To by mohlo být způsobeno tím, že vlastní jména Κambýsés a Mandáné se objevují v textu poprvé, zatímco lexém Κύρος byl již v předchozí kapitole třikrát zopakován.³⁶

1. πατὴρ δὲ ὁ Κῦρος λέγεται γενέσθαι Καμβύσου Περσῶν βασιλέως: ὁ δὲ Καμβύσης οὗτος τοῦ Περσείδων γένους ἦν: οἱ δὲ Περσεῖδαι ... κλήζονται: μητὴρ δὲ ὁμολογεῖται Μανδάνης γενέσθαι: ἡ δὲ Μανδάνη αὕτη Ἀστυάγουσ ἦν θυγάτηρ ... φῶναι δὲ ὁ Κῦρος λέγεται καὶ ἄδεται ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων εἶδος μὲν κάλλιστος, (Cyr. 1.2.1.)

Říká se, že otcem Kýra je Kambýsés, král Peršanů. Tento Kambýsés byl z rodu Perseovců. Tento Kambýsés byl z rodu Perseovců a Perseovci získali své jméno od Persea.

V příkladu 2 se opět opakuje vlastní jméno Κύρος, a to opět bez ukazovacího zájmena. Zajímavé je, že jak na tomto místě, tak v příkladu 1 se objevují vlastní jména bez členu. Důvod, proč tomu tak je, je těžké vysvětlit – může záležet i jen na preferenci autora (CGCG, 2019, 330).

2. τοιαῦτα μὲν δὴ πολλὰ ἐλάλει ὁ Κῦρος: τέλος δὲ ἡ μὲν μήτηρ ἀπῆλθε, Κῦρος δὲ κατέμεινε καὶ αὐτοῦ ἐτρέφετο. (Cyr. 1. 4. 1)

Podobných věcí napovídal Kýros mnoho. Matka konečně odcestovala a Kýros zůstal a byl vychováván v Médii.

3.1.3 Nekoreferenční opakování

Mezi opakovanými předměty řeči nemusí vznikat nutně jen koreferenční vazba. Často dochází k opakování nekoreferenčních předmětů řeči, které slouží jako klíčové výrazy pro udržení tématu (Landfester, 1997, 149).

³⁶ Cyr. 1. 1. 3., 1. 1. 4.

Ve větě 1 tak dochází k opakování slova *θηρία*. Lexémy nejsou koreferenční a je možné se ptát, zda se mezi nimi vytváří vazba. Kromě koreference je ale důležitá i vyveditelnost z kontextu,³⁷ což je v uvedeném případě možné – kdyby autor k postcedentu doplnil adjektivum ve významu *další* či *jiná*, nebo kdyby dokonce lexém *θηρία* vypustil (jak je to učiněno v českém překladu) a ponechal by jen zmíněná adjektiva, přesto by text stále fungoval.

1. ... ταχὺ δὲ τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ **θηρία** ἀνηλόκει διώκων καὶ βάλλον καὶ κατακαίνων, ὥστε ὁ Ἀστυάγης οὐκέτ' εἶχεν αὐτῷ συλλέγειν **θηρία**. (Cyr. 1. 4. 5.)
A brzy také štvanicemi strílením a zabíjením vybil zvěř v královské oboře, takže mu Astyagés už nemohl další opatřit.

Podobně se ve větě 2 opakuje slovo *παῖς*, jehož výskyty nemusí být nutně koreferenční, a přesto mezi lexémy lze najít vazbu.

2. ... ἔξεστι πᾶσι Πέρσαις πέμπειν **τοὺς** ἑαυτῶν **παῖδας** εἰς τὰ κοινὰ τῆς δικαιοσύνης διδασκαλεῖα. ἀλλ' οἱ μὲν δυνάμενοι τρέφειν **τοὺς παῖδας**... (Cyr. 1. 2. 15.)
... do veřejných škol spravedlnosti může své syny posílat každý. Posílají je tam však jen ti, kteří je užíví ...

V příkladu 3 se vyskytuje participium a infinitiv slovesa *θηράω*. Slovesa koreferenční být nemohou, a přesto se na tomto místě opět vytváří vazba – infinitiv *θηρᾶν* lze vyvést z textu, protože mu předchází participium *θηρῶν*.

3. ... πρὶν Κῦρος ἐμπλησθεῖη **θηρῶν**. ὁ δὲ Κῦρος..., εἰ βούλει, ἔφη, ὃ πάππε, ἠδέως με **θηρᾶν**, ἄφες... (Cyr. 1. 4. 14.)
... dřív než se Kyros dosyta naloví. Kýros... ovšem řekl: „Pokud, dědečku, chceš, abych si lov užil, dovol...“

Podobně ve větě 4 funguje sloveso *ἀποπέμπω* – mezi oběma jeho výskyty vzniká vazba, ačkoli lexémy nejsou koreferenční.

4. ... τὰ δῶρα λέγεται Ἀστυάγει ἀπενεγκεῖν, Ἀστυάγην δὲ δεξάμενον Κύρω **ἀποπέμψαι**, τὸν δὲ πάλιν τε **ἀποπέμψαι** εἰς Μήδους καὶ εἰπεῖν: (Cyr. 1. 4. 26.)

³⁷ Viz Nekula (2017a): „u „slabších“ sémantických vztahů je obsahový komponent K2, jemuž odpovídá určitý předmět řeči, vyveditelný z textu, a sice (1) když je přítomen komponent K1, který mu předchází, a (2) když je mezi K1 a K2 (a jim odpovídajícími předměty řeči) vztah sémantické ekvivalence nebo blízkosti.“

Vypravuje se, že ... ten (Astyagés) je poslal za Kýrem a Kýros je poslal zase zpátky do Médie se vzkazem: ...

Jak bylo řečeno výše, předmětem analýzy je hlavně opakování textotvorné (Karlík, Grepl, Mareš, 2017), ale nelze opominout ani opakovací figury, protože u některých případů není možné jasně rozhodnout, zda se jedná o opakování textotvorné či opakovací figuru. Zároveň lze uvažovat, že i mezi elementy figury mohou vznikat kohezní vazby. Ve větě 5 se jako anafora třikrát opakuje příslovce *ταχύ*, které tak propojuje text. *ταχύ* zde bezesporu uvádí tři body výčtu, ale je třeba si položit otázku, zda opakování adverbia může vytvářet kohezní vazbu. Aby vznikla koheze, měl by být jeden prvek v textu interpretovatelný skrz jiný (Halliday & Hasan, 1976, 4). Představíme-li si, že bychom měli před sebou tento text rozstříhaný na menší části, stále bychom byli schopni ho sestavit jednak skrz opakující se *ταχύ*. Partikule *μὲν*, *δὲ* a *δὲ* zde slouží ke strukturování textu.³⁸

5. *ταχύ* μὲν εἰς τὸ ἴσον ἀφίκετο τῇ ἰπικῇ τοῖς ἥλιξι, *ταχύ* δὲ παρήει διὰ τὸ ἐρᾶν τοῦ ἔργου, *ταχύ* δὲ τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ θηρία ἀνηλώκει διώκων καὶ βάλλων καὶ κατακαίνων... (Cyr. 1. 4. 5.)
...a proto brzy své vrstevníky v jezdeckém umění dohonil, ba předhonil. A brzy také štvanicemi, střelením a zabíjeném vybil zvěř v královské oboře ...

Další figurou typickou pro starořečtinu je tzv. figura etymologica.³⁹ Figura etymologica je typem komplexního opakování. V příkladu 6 se opakuje kmen slov *παῖδ-*, mezi oběma lexémy vzniká vazba, vzhledem k opakujícímu se morfému se jedná o komplexní opakování a zároveň lze tento případ označit za figuru etymologicu.

6. ... (οἱ πόλεις) ἀφεῖσαι *παιδεύειν* ὅπως τις ἐθέλει *τοὺς* ἑαυτοῦ *παιδας*... (Cyr. 1. 2. 2.)
Většina států totiž dovoluje, aby každý vychovával své děti, jak chce ...

³⁸ Srov. příklad 5 z kap. 3.2

³⁹ Figura etymologica vzniká ze syntaktického spojení dvou slov se společným kmenem (*πόλεμον πολεμίζειν*) (Landfester, 1997, 104-5).

3.2 Ekvivalence

Druhým prostředkem reiterace je vazba dvou slov s podobným významem. Halliday a Hasan(ová) ji nazývají synonymie (Halliday a Hasan, 1976),⁴⁰ ale Tanskanen(ová) užívá název ekvivalence (Tanskanen, 2006), protože se snaží zdůraznit fakt, že často existují synonymní vazby, které bychom mimo text jako synonyma neoznačili.⁴¹ Tanskanen(ová) uvádí následující příklad (1), kde slova *pausing* a *breather* označuje za členy, mezi nimiž vzniká vazba (Tanskanen, 2006, 55-56), ačkoli např. v *Cohesion in English* by tato vazba byla opominuta, protože je nelze klasifikovat jako synonyma, jelikož uvedené lexémy nejsou stejný slovní druh a nejsou záměnné.⁴²

1. We are **pausing** on the road for no other reason than that we have been bounding ahead so rapidly and could all do with a **breather**. (Tanskanen, 2006, 56)

Ekvivalence je blízká opakování – ekvivalenční vazba vzniká mezi jedním lexémem a lexémem druhým, který má stejný nebo alespoň podobný význam. Někdy se v textu může jednat o úmyslný krok, kterým se nahrazuje stylisticky se nehodící opakování (Štícha, 2013, 907).

3.2.1 Úplná a částečná ekvivalence

V případě 1 jsou tak užita synonyma pro sloveso *treat*.⁴³ Slova *τιμωρέω* a *κολάζω* jsou označena jako synonyma i v Hésychiově lexikonu (Hésych. s.v. *τιμωρεῖσθαι*), což znamená, že za synonyma byla považována i v antice. Právě v tomto příkladu by se tak dalo uvažovat o estetické motivaci užití synonyma místo opakování. Kdyby byl autor užil sloveso *τιμωροῦνται* znovu, nijak by neporušil význam textu, ani kohezní vazbu, ale text by následkem takového opakování (zopakování úplně totožného tvaru slovesa) mohl vypadat méně elegantně.

⁴⁰ Viz také Daneš

⁴¹ Tanskanen(ová) tento přístup, který se snaží vnímat slova v jejich celém komunikačním potenciálu, nazývá „discourse-specific“ (Tanskanen, 2006, 55).

⁴² Všechny příklady synonymie v *Cohesion in English* jsou záměnné (s výjimkou částečných synonym) (Tanskanen, 2006, 56).

⁴³ LSJ nabízí pro sloveso *τιμωρεῖσθαι* interpretaci pro mediální tvary „avenge oneself upon, exact vengeance from“ „to be visited with vengeance, punished“, (LSJ, 1996, s.v. *τιμωρέω*), zatímco sloveso *κολάζω* překládají především jako „check... chastise, punish (LSJ, 1996, s.v. *κολάζω*)“.

1. οὐς δ' ἂν γνῶσι τούτων τι ἀδικοῦντας, **τιμωροῦνται. κολάζουσι** δὲ καὶ ὄν ἂν ἀδίκως ἐγκαλοῦντα εὐρίσκωσι. (Cyr. 1.2.7.)

... Když dozorcí zjistí, že se někdo něčím takovým provinil, trestají ho. Ale potrestají také toho, koho usvědčí, že druhého obvinil neprávem.

V příkladu 2 se vytváří vazba lexémy *ἀνατλήναι* a *ὑπομεῖναι*. Obě slovesa mají podobný význam, označují podstupování určité činnosti.⁴⁴ Na tomto místě se *ἀνατλήναι* pojí se substantivem *πόνον* a *ὑπομεῖναι* s *κίνδονον*, vyskytují se ale případy, kde je tomu naopak, kde se k *ἀνατλήναι* pojí *κίνδονον*⁴⁵ a kde se k *ὑπομεῖναι* pojí *πόνον*.⁴⁶ Spojení jsou tedy do určité míry zaměnitelná, přihlédneme-li k faktu, že spojení *ἀνατλήναι κίνδονον* se vyskytuje jen u mladších autorů.

2. ὁ Κῦρος ... ὥστε πάντα μὲν πόνον **ἀνατλήναι**, πάντα δὲ κίνδονον **ὑπομεῖναι** τοῦ ἐπαιεῖσθαι ἕνεκα. (Cyr. 1. 2. 1.)

(Kýros) ... byl odhodlán pro pochvalu snášet jakoukoli námahu a podstoupit jakékoli nebezpečí.

V příkladu 3 k sobě odkazují slova *θηρία* a *ζῶντα*. Oba lexémy označují zvířata,⁴⁷ ačkoli se jedná o rozdílné slovní druhy. V Hésychiově lexikonu sice nejsou označena jako synonyma, ale *ζῶντα* je uvedeno jako možné synonymum ke slovu *ζῶον* (Hésychios, s.v. ζῶον), které je navrženo jako synonymum k *θηρία* (s.v. θηρία). Slova *ζῶντα* a *θηρία* by tedy mohla být zaměnitelná (Hésychius). Jedná se tedy o tzv. tranzitivní relaci.⁴⁸

3. ὥστε ὁ Ἀστυάγης οὐκέτ' εἶχεν αὐτῷ συλλέγειν **θηρία**. καὶ ὁ Κῦρος αισθόμενος ὅτι βουλόμενος οὐ δύναίτο οἱ **ζῶντα** πολλὰ παρέχειν, ἔλεγε πρὸς αὐτόν: (Cyr. 1. 4. 5.)
- ... takže mu Astyagés už nemohl jinou (zvěř) opatřit. Když Kýros poznal, že mu dědeček při nejlepší vůli dost živých zvířat poskytnout, řekl mu:

⁴⁴ LSJ *ἀνατλήναι* překládá jako „bear up against, endure“ (LSJ, 1996, s.v. ἀνατλήναι) a *ὑπομεῖναι* jako „to be patient under, abide patiently, submit ... submit, bear, or dare (LSJ, 1996, s.v. ὑπομεῖναι)“.

⁴⁵ Viz Julianus *Εὐσεβίας τῆς βασιλίδος ἐγκώμιον* 8. 40. a Stobaeus *Anthologium* 4. 2. 22. 5.

⁴⁶ Viz např. Diogenes Laertius *Vitae philosophorum* 2. 97. 3. a Plutarchus *Marcus Coriolanus* 6. 4. 4., *Timoleon* 37. 2. 2.

⁴⁷ V LSJ se *θηρία* překládá jako wild animal, ... beast (LSJ, 1996, s.v. θηρία)“ a *ζῶντα* jako „live ... to live in a fullest sense (LSJ, 1996, s.v. ζῶ)“

⁴⁸ je-li výraz A synonymní s výrazem B a zároveň je B synonymní s výrazem C, pak A je synonymní s (Hladká).

Je ale třeba vést v patrnosti, že málokterá synonyma mají naprosto shodný význam. To se velmi často děje u synonymických řad, kdy na okraji těchto skupin jsou neúplná synonyma tzv. jádrových synonym, s nimiž mohou mít totožnou jen část významu (*prohnaný – chytrý*) (Hladká & Dočekal, 2017b). V *Cohesion in English* se pro tento případ užívá název *near synonym* (Halliday & Hasan, 1976), tedy synonyma neúplná, popř. částečná (Hladká & Dočekal, 2017b).

Ve větě 4 lze vidět vazbu mezi participiem slovesa *τιμάω* a slovesem *ὑπερεκπλήσσω*. Nejedná se o úplná synonyma,⁴⁹ ale lze je považovat alespoň za synonyma částečná, přičemž *τιμάω* by v tom případě bylo jádrovým synonymem, zatímco *ὑπερεκπλήσσω* by bylo, jako pomyslný vyšší stupeň *τιμάω*, tzv. periferní synonymum (Hladká & Dočekal, 2017b) nebo synonymum částečné.

4. ... ὃ τε Ἀστυάγης καὶ πρόσθεν **τιμῶν** αὐτὸν τότε **ὑπερεξεπέληκτο** ἐπ' αὐτῷ.
(Cyr. 1. 4. 25)

... a Astyagés, který už dřív měl o něm vysoké mínění, se mu teď nemohl dost vynadivit.

Použití dvou slov s blízkými významy ovšem nemusí nutně vyvolávat vznik koheze. Tak je tomu i ve větě 5. Obě participia ve větě zmíněná mají podobné významy,⁵⁰ ale vazba mezi nimi nevzniká z toho důvodu, že jak jsme řekli výše (viz příklad 5 z kap. 3.1.3), interpretace jednotlivých prvků vazby by na sobě měly být závislé (Halliday & Hasan, 1976, 4). Na tomto místě se to ale neděje.

5. **ὄρῳ** δὴ τὸν κόσμον τοῦ πάππου, **ἐμβλέπων** αὐτῷ ἔλεγεν: (Cyr. 1. 3. 2.)
... *když si tedy všiml, jak je děd vyparáděn, díval se na něho a zvolal:*

Otázku o existenci kohezních vazeb by bylo možné vznést i v dialogických pasážích mezi slovy vyjadřujícími *říkání*, která uvozují, či zakončují přímou řeč a pomáhají tak v orientaci v textu. Ve větě 6 se vyskytuje sloveso *εἶπον* a *φημί*, která jsou synonymní.⁵¹

⁴⁹ V LSJ je *ὑπερεκπλήσσω* k1996, kromě jiného přeloženo jako „astonished at or admiring him exceedingly (LSJ, 1996, s.v. *ὑπερεκπλήσσω*)“ a *τιμάω* „hold in honour or esteem, value, prize (LSJ, 1996, s.v. *τιμάω*)“.

⁵⁰ *ὄραω* doplněně předmětem v akuzativu lze přeložit jako „see an object, behold, perceive, observe (LSJ, 1996, s.v. *ὄραω*)“ a *ἐμβλέπω* jako „look in the face, look at ... simply, look (LSJ, 1996, s.v. *ἐμβλέπω*)“.

⁵¹ Viz Hésychios s.v. *φᾶναι* a s.v. *λέγειν* (Hésychios,)

6. ὁ δὲ Ἀστυάγης ἄρα εἶπεν: ἀλλ', ὦ παῖ, δέχομαι μὲν ἔγωγε ἠδέως ὅσα σὺ δίδως, ...
καὶ ὁ Κῦρος ἔφη: (Cyr. 1. 4. 10)
*Astyagés pak řekl: „Chlapče, všechno, co mi dáváš, přijímám s radostí ... Kýros
mu na to odpověděl: ...*

Ve větě 7 se vyskytují částečná synonyma *φημί* a *ἀποκρίνομαι* a dále *λέγω*, na němž jsou infinitivy *φημί* a *ἀποκρίνομαι* závislé. Opět se jedná o synonyma.

7. τί δέ, φάναι τὸν Ἀστυάγην, οὐ γὰρ πολὺ σοὶ δοκεῖ εἶναι κάλλιον τόδε τὸ δεῖπνον
τοῦ ἐν Πέρσαις; τὸν δὲ Κῦρον πρὸς ταῦτα ἀποκρίνασθαι λέγεται: (Cyr. 1. 3. 4.)
*„Jak to,“ divil se Astyagés, „tobě se nezdá tohle jídlo mnohem lepší než perské?“
A na to prý mu Kýros odpověděl: ...*

Jak v příkladu 6, tak ve větě 7 se objevuje řada synonym sloves dicendi, která společně s vlastními jmény v dialogických pasážích majoritně přispívají k porozumění textu – ujasňují recipientovi, kdo zrovna promlouvá. Otázka je, zda mezi takovými slovy vzniká kohezní vazba (srov. příklad 5).

3.2.2 Kontextová ekvivalence

Vedle ekvivalence vznikající na základě úplné či částečné významové podobnosti lexémů existuje ekvivalence, kdy významová podobnost lexému podílejících se na jejím vzniku vychází z kontextu. Vychodilová je označuje za tzv. kontextová (okazionální) synonyma (Vychodilová, 2008, 83).

Vlastní jména jsou dobrým příkladem těchto kontextových synonym vlastní jména.⁵² Již v prvním odstavci druhé kapitoly, kde Xenofón ukončil úvod a pokračuje vyprávěním, je recipient seznámen s vlastními jmény a jejich nositeli: *„Kýrovým otcem byl perský král Kambýsés ... Jeho (Kýrovou) matkou byla podle shodného názoru Mandané. Tato Mandané byla dcera médského krále Astyaga“* (Xenofón, 1970). Těmito několika větami je čtenář uveden do kontextu a autor dále vlastní jména a obecná jména užívá dle svého uvážení. Ve větě 1 se tak objevuje slovo *παῖς*, které je spojeno s Astyagovou dcerou. Čtenář seznámený

⁵² Hasan(ová) vazbu mezi vlastním a obecným jménem označuje jako *naming* („The dog was called Toto“) (Hasan, 1984, 202).

s kontextem ví, že je tím myšlen Kýros, který je vzápětí uveden svým jménem. Mezi slovem *παῖς* a *Κῦρος* lze tedy vnímat vazbu.

1. ... *χαρίεν γάρ, ἔφη, εἰ ἔνεκα κρεαδίων τῆ θυγατρὶ τὸν παῖδα ἀποβουκολήσαιμι.*
[14] *ἀκούσας ταῦτα ὁ Κῦρος ἐπέθετο μὲν καὶ ἔμεινεν, ... (Cyr. 1. 4. 13. – 14.)*
„To by bylo pěkné, abych svou nedbalostí kvůli kusu masa připravil svou dceru o syna.“ Kýros poslechl a zůstal doma ...

Podobně ve větě 2 se vytváří vazba mezi *Ἀστυάγει* a *πάππος*. Tento vztah, tedy to, že je Astyagés Kýrovým dědečkem, není v textu nikde explicitně vysvětlena a očekává se, že čtenář to pochopí sám ze vztahu mezi Astyagem a jeho dcerou, která je Kýrovou matkou.

2. (*Κῦρος*;) *τίς οὖν ἂν ἡμῖν Ἀστυάγει μνησθεῖη; ... οὐδὲ γὰρ οἷός τ' εἰμὶ λέγειν ἔγωγε οὐδ' ἀναβλέπειν πρὸς τὸν πάππον ἐκ τοῦ ἴσου ἔτι δύναμαι. (Cyr. 1. 4. 12.)*
(*Κῦρος*;) „A kdo by nám to mohl u Astyaga vyjednat?“ ... „Vždyť nejsem schopen dědovi něco říct, ani se mu podívat do tváře jako dřív.“

Kromě vlastních jmen se objevuje i vazba kontextových synonym jmen obecných. Tento typ synonym je opět interpretovatelný jen na základě textu, v němž se vyskytuje. Tak ve větě 3 lze spojení *μικρόν χωρίον* vnímat jako synonymum ke slovu *παράδεισος*; *μικρόν χωρίον* lze pak interpretovat jen na základě toho, že recipient ví, že zvířata jsou uzavřena v oboře.⁵³ Mezi oběma slovy pak vzniká kohezní vazba. Zároveň by bylo možné oba členy vazby zaměnit.

3. ... *ὅτε τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ θηρία ἐθηρῶμεν: ... πρῶτον μὲν γὰρ ἐν μικρῷ χωρίῳ ἦν, ... (Cyr. 1. 4. 11.)*
„Když jsme lovili zvěř v oboře ... Především to bylo na malém prostoru ...“

Ve větě 4 vzniká vazba mezi vlastním jménem *Sakás* (respektive zájmenem *αὐτός*, které vlastní jméno substituuje (viz kap. 3.3)) a lexémem *μαρώτατος*, který je navíc doplněn o ukazovací zájmeno *οὗτος*. Vazba mezi těmito dvěma slovy vzniká na základě kontextu – díky kontextu recipient zná vztah Saky a Kýra a ví tedy, že nadávka se vztahuje k číšníkovi. Tento fakt je ještě posílen výše zmíněným ukazovacím zájmenem.

⁵³ Další možná interpretace je ta, že *μικρόν χωρίον* není míněno jako jiné vyjádření pro lexém *παράδεισος*, ale jen jeho hodnocení.

4. τῷ Σάκκῳ οὕτω πολεμεῖς; τὸν δὲ Κῦρον εἶπεῖν: ὅτι νῆ Δία, φάναι, μισῶ αὐτόν: πολλάκις γάρ με πρὸς τὸν πάππον ἐπιθυμοῦντα προσδραμεῖν οὔτος ὁ μιαιώτατος ἀποκωλύει.

„A proč ses vlastně tak rozzlobil na Saku?“ „Ten ohava mě často nechce pustit, když mám chuť rozběhnout se za dědečkem, a za to ho na mou duši nenávidím.“

3.3 Substituce

Substituce funguje nahrazením lexému A lexémem B, přičemž lexém B je nejčastěji zájmeno. Substituce je zřejmě nejkontroverznější kapitolou, protože zatímco Halliday a Hasan(ová) substituci uvádí jako kategorii fungující v rámci gramatické koheze,⁵⁴ Tanskanen(ová) ji řadí do kategorie koheze lexikální. Vzhledem k tomu, že substituce má podobný mechanismus jako opakování či ekvivalence (Tanskanen, 2006, 52) – nahrazení lexému A lexémem B, který má stejný význam jako lexém A, je v této práci zařazena do kategorie lexikální koheze. Nekula užívá pojem substituce ve smyslu „nahrazení“, substitucí by nazval i ekvivalenci či generalizaci atd. (Nekula, 2017b). V naší práci ale substituci chápeme jako nahrazení lexému zájmenem. V tomto případě totiž substituce (narozdíl od ekvivalence apod.) musí představovat koreferenční vazbu. Zájmeno má vždy tentýž význam jako jeho substituendum (tj. slovo v předcházejícím kontextu, které je nahrazeno zájmenem), na němž je navíc závislá interpretace zájmena. Tím se substituce liší od ekvivalence, generalizace apod., a proto ji vydělujeme zvlášť. Tanskanen(ová) uvádí příklad (viz věta 1), kdy je vlastní jméno v antecedentu nahrazeno osobním zájmenem v postcedentu. Vazba mezi substantivem a zájmenem je vždy koreferenční.

- 1) There was nothing wild... about the **Sylvia Plath**... I see **her** clearly at this moment before my mind's eye... (Tanskanen, 2006, 52)

3.3.1 Substituce zájmenem αὐτός

Jak bylo řečeno, substituentem je nejčastěji zájmeno, a to osobní zájmeno αὐτός, jako je tomu ve větách 1, 2 a 3, kde αὐτός má funkci osobního zájmena. V příkladu 1 je lexém παῖς substituován zájmenem αὐτός, a to hned dvakrát za sebou. Jednou se αὐτός užito v genitivu

⁵⁴ Substituce je v *Cohesion in English* rozebírána velmi podrobně, ale její kategorie *Cohesion in English* rozebírá z pohledu angličtiny a kategorie navrhované Hallidayem a Hasan(ovou) (substituce nominální, klausální a verbální) není možné užít na jiný jazyk než angličtinu (Halliday a Hasan 1976).

přivlastňovacím (v textu zvýrazněno kurzívou) a jednou dativem (v textu zvýrazněno podtržením).

1. οἱ μὲν δὴ παῖδες εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶντες διάγουσι μανθάνοντες δικαιοσύνην: ... οἱ δ' ἄρχοντες *αὐτῶν* διατελοῦσι τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας δικάζοντες *αὐτοῖς*. (Cyr. 1.2.6.)

Chlapci chodí do školy a učí se tam spravedlnosti ... Jejich vedoucí tráví většinu dne tím, že je soudí.

V příkladu 2. je obtížné určit substituendum. Dle jedné interpretace by bylo možné uvažovat o tom, že je vypuštěno slovo *občané*, výsledná věta by tedy vypadala takto: *Ἡ ἄρχὴ τῶν πόλεων ἐπιτρέπει τοῖς πολίταις νὰ ποιεῖται ὅ,τι θέλουν, ἀλλὰ ἀπαγορεύει τὴν κλοπὴν καὶ τὴν ἀπειθήναιαν.* *Většina států totiž dovoluje svým občanům...*, a substituent zastupuje vypuštěné slovo, které je nutné vyvodit z kontextu, ale které v něm explicitně obsaženo není. Druhá možná interpretace je ta, že substituendum je slovo *τοὺς πρεσβυτέρους* a Xenofón výslovně říká, že ačkoli státy dovolují starším žít, jak chtějí, ukládají jim nějaké podmínky. Pravděpodobnější bude ale první interpretace, které dal přednost i český překlad.

2. αἱ μὲν γὰρ πλεῖσται πόλεις ἀφεῖσαι παιδεύειν ὅπως τις ἐθέλει τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας, καὶ αὐτοὺς τοὺς πρεσβυτέρους ὅπως ἐθέλουσι διάγειν, ἔπειτα προστάτουσιν *αὐτοῖς* μὴ κλέπτειν... (Cyr. 1. 2. 2.)

Většina států totiž dovoluje, aby každý vychovával své děti, jak chce, a starší, aby si žili, jak se jim líbí, jen jim nařizují, aby nekradli ...

Ve větě 3 není v předchozím textu uvedeno žádné konkrétní jméno, jehož substituentem by zájmeno *αὐτός* bylo.⁵⁵ Z kontextu přesto lze vyvodit, že se jedná o Peršany, protože se v textu mluví o jejich státním uspořádání a *αὐτοῖς* lze tedy na základě kontextu interpretovat jako substituci nevyjádřeného slova *Peršané*. V rámci substituce zájmenem *αὐτός* může však zájmeno mít i význam vytykácí.

3. οἱ δὲ Περσικοὶ νόμοι ... ἐπιμέλονται ὅπως τὴν ἀρχὴν μὴ τοιοῦτοι ἔσονται οἱ πολῖται οἷοι πονηροῦ τινος ἢ αἰσχροῦ ἔργου ἐφίεσθαι. ... ἔστιν *αὐτοῖς* ἐλευθέρᾳ ἀγορὰ καλουμένη... (Cyr. 1. 2. 3.)

Peršské zákony předem pečují o to, aby občané vůbec nebyli schopni dopustit se

⁵⁵ Možnou interpretací je i situace, kdy by bylo jako substituendum za zájmeno *αὐτοῖς* vnímán lexém *οἱ πολῖται*. Přesto je ale věta sporná podobně jako byla věta 2.

něčeho špatného a nečestného. ... Mají tak zvané svobodné náměstí ... (doslova: je jim).

V příkladu 4 je slovo βασιλεὺς substituováno rovněž zájmenem αὐτός. αὐτός má tendenci stát v textu samo o sobě často, obzvláště když vyjadřuje podmět věty (CGCG, 2019, 343).

4. διὰ τοῦτο δὲ δημοσία τοῦ θηρῶν ἐπιμέλονται, καὶ βασιλεὺς ὥσπερ καὶ ἐν πολέμῳ ἡγεμόν ἐστιν αὐτοῖς καὶ αὐτός τε θηρᾷ καὶ ... (Cyr. 1. 2. 10.)

Proto mladí muži pečují o lov jako o něco důležitého, král je při tom jejich vůdcem jako ve válce, loví sám, ale ...

3.3.2 Substitutece zájmenem ἐκεῖνος

Kromě zájmen οὗτος funguje jako substituent i zájmeno ἐκεῖνος. Zájmeno ἐκεῖνος označuje předmět vzdálený od mluvčího a adresáta, ať už vzdáleností, nebo časem (CGCG, 2019, 353). Ve větě 1 tak ἐκεῖνος substituuje παῖς μικρός (v textu zvýrazněno kurzívou) v komplikovaném souvětí, které obsahuje řadu nominálních prvků, v nichž se adresát musí zorientovat. ἐκεῖνος ale nesubstituuje podmět, který je substituován zájmenem αὐτός (v textu zvýrazněno jednoduchým podtržením).⁵⁶ Na tomto místě je motivace pro užití různých zájmen zřejmě jasná – zatímco αὐτός je substituent podmětu (pomineme-li vazbu mezi χιτῶν a αὐτός) a zde také agenta,⁵⁷ ἐκεῖνος substituuje předmět. Zatímco tedy podmět je recipientovi bližší (*tento*), předmět je pomyslně vzdálený (*onen*) a vyžadují tedy totéž doplnění (... onoho oblékl a tento/sám si oblékl ...).

1. παῖς μέγας μικρὸν ἔχων χιτῶνα παῖδα μικρὸν μέγαν ἔχοντα χιτῶνα ἐκδύσας αὐτὸν τὸν μὲν ἑαυτοῦ ἐκεῖνον ἡμφίεσε, τὸν δ' ἐκεῖνου αὐτός ἐνέδν. (Cyr. 1. 3. 17.)

Jeden velký chlapec, který měl krátký chitón, svlékl malého chlapce, který měl dlouhý, oblékl ho do svého chitónu a sám si vzal jeho.

Ve větě 2 je lexém πάππος substituován také zájmenem ἐκεῖνος (zvýrazněno kurzívou). Podobně jako v příkladu 1 se jedná o relativně složité souvětí, kde substituendum není v nominativu. Vedle této vazby proběhla ještě substitutece vlastního jména Κῦρος zájmenem

⁵⁶ Kromě dvou výše zmíněných substitucí, probíhá ještě jedna, a to substitutece lexému χιτῶν zájmenem αὐτός (v textu zvýrazněno dvojitým podtržením).

⁵⁷ V tomto případě lze také hovořit o tom, že αὐτός (v textu jednoduše podtrženo) má vydělovací funkci.

αὐτός (v textu zvýrazněno podtržením). I v tomto případě αὐτός substituuje podmět a je možné říct, že má vydělovací funkci.

2. οὕτω δὴ ὁ **Κύρος** εἰσκομίσας τὰ θηρία ἐδίδου τε τῷ **πάππῳ** καὶ ἔλεγεν ὅτι **αὐτός** ταῦτα θηράσειεν **ἐκείνῳ**. (Cyr. 1. 4. 10.)

A tak Kýros dopravil zvěř domů, daroval ji dědovi a řekl, že ji pro něho naložil sám.

V příkladu 3 dochází jednak k substituci lexému πολέμιος zájmenem ἐκεῖνος (v textu zvýrazněno kurzívou). Jako v předchozích případech se objevuje vedle zájmena ἐκεῖνος i zájmeno αὐτός, které substituuje podmět (v textu zvýrazněno podtržením).⁵⁸

3. μηχανῶ τοίνυν, ἔφη, ὅπως ἐς τὴν δύναμιν τεταγμένοις τε τοῖς σαυτοῦ ἀτάκτους λαμβάνης **τοὺς πολεμίους** καὶ ὀπλισμένοις ἀόπλους καὶ ἐγρηγορόσι καθεύδοντας, καὶ φανερούς σοι ὄντας ἀφανῆς **αὐτὸς** ὢν **ἐκείνοις** καὶ ἐν δυσχωρίᾳ **αὐτοὺς** γιγνομένους ἐν ἐρυμνῷ **αὐτὸς** ὢν ὑποδέξῃ. (Cyr. 1. 6. 35.)

„... zaříd' to vždy tak, abys ty s dobře seřazenými vojáky přepadl nepřátele v nepořádku, s ozbrojenými neozbrojené, s bdělými spící, abys je vždy viděl, sám jimi neviděn, a aby ses s nimi utkal na místě pro ně nepřiznivém, sám jsa v bezpečném postavení.“

K substituci zájmenem ἐκεῖνος tedy dochází v analyzovaném textu hlavně ve složitých souvětí, většinou vedle zájmena αὐτός, které má vyčleňovací funkci, kde je třeba rozlišit osoby.⁵⁹

3.3.3 Substitutece zájmenem οὗτος

Kromě zájmena αὐτός se vyskytuje velmi často i ukazovací zájmeno οὗτος, a to za prvé jako substituent slov označujících osoby (1, **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**, **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**). Rozdíl mezi užitím zájmena αὐτός a οὗτος v roli substituenta je zřejmě zakořeněný už v jejich sémantice. Zájmeno αὐτός tedy funguje jako zájmeno osobní (nekontrastivní) (CGC, 2019, 341), οὗτος jako zájmeno ukazovací, kontrastivní (CGC, 2019,

⁵⁸ V další části věty dochází opět k substituci slova πολέμιος, ale pro změnu zájmenem αὐτός (v textu zvýrazněno dvojitým podtržením), vedle kterého se objevuje druhé zájmeno αὐτός jakožto substituent podmětu.

⁵⁹ Viz dále např. Cyr. 1. 4. 19., 1. 4. 24, 1. 6. 20.

341). U zájmena *οὗτος* je možné říct, že zesiluje koreferenčnost mezi slovem v roli substituenda a zájmenem *οὗτος* v roli substituenta.

V příkladu 1 dochází k substituci lexému *γεγαμηκός* zájmenem *οὗτος*. Zájmeno *οὗτος* ukazuje tradičně na předmět řeči v dosahu mluvčího či recipienta (CGCG, 2019, 353). Český překlad se užití zájmena vyhýbá (zřejmě kvůli lepší srozumitelnosti). Pokud bychom chtěli totiž užít zájmeno, nejvhodnější překlad by byl *tito*.⁶⁰

1. οἱ δὲ ἔφηβοι καὶ κοιμῶνται περὶ τὰ ἀρχεῖα σὺν τοῖς γυμνητικοῖς ὅπλοις πλὴν **τῶν γεγαμηκῶτων**: οὗτοι δὲ οὔτε ἐπιζητοῦνται ... (Cyr. 1.2.4.)

Mladí – s výjimkou ženatých – zůstávají se cvičnými zbraněmi u vládních budov i přes noc. Pro ženaté není přítomnost povinná ...

Za druhé zájmeno *οὗτος* velmi často substituuje neživotné předměty řeči. V souvislosti s tímto je třeba zmínit pojem „general noun“ (viz generalizace (kap. 3.5.1)), tedy zevšeobecnující substantivum (Halliday & Hasan, 1976, 284).⁶¹ Halliday a Hasan(ová) uvádí příklad jako *stuff* či *idea*.⁶²

V Xenofóntovi nejsou takové případy časté. Místo zevšeobecnujícího substantiva Xenofón totiž častěji užívá neutrum zájmena *οὗτος*, tj *ταῦτα*, které velmi často odkazuje k předešlému textu, jako je tomu ve větě 2. Zde *ταῦτα* substituuje předešlou výpověď a v češtině by bylo možné si představit užití zevšeobecnujícího zájmena např. *slova*,⁶³ tedy: *Na tato slova Kýros odpověděl*.⁶⁴

⁶⁰ Takový překlad je ale zavádějící, protože v češtině nelze určit, zda zájmeno odkazuje k ženatým, či chlapcům.

⁶¹ Dle Štíchy (2013) se jedná o substantiva ..., která nejčastěji ve spojení s deiktickým zájmenem nebo adjektivem signalizujícím opakování (*zmíněný* ...), shrnují či zobecňují obsah předchozí výpovědi nebo textu (908). Jedná se tedy o sémanticky téměř vyprázdněná substantiva (např. místo, problém, otázka apod.).

⁶² Jedná se o lexémy, které mají obecné mínění, skrz které odkazují k široké třídě slov (Halliday & Hasan, 1967, 274). Za zevšeobecnující substantivum můžeme považovat např. slovo *místo*.

⁶³ V řečtině by bylo užito např. maskulinum *λόγος*.

⁶⁴ Z příkladů (příklady 2- 4) je zřejmé, že se ani čeština často neuchyluje k užívání zevšeobecnujících substantiv, ale spíše užívá také jen zájmena.

2. τὸν δὲ Κύρον πρὸς **ταῦτα** ἀποκρίνασθαι λέγεται: (Cyr. 1. 3. 4.)

A na to mu Kýros prý odprovděl:

Ve větě 3 ταῦτα substituuje celý předešlý výklad. Na tomto místě pak lze užít jak doplnění slova, ale i věci, tedy *Tato slova/tyto věci jsem chtěl ...*

3. **ταῦτα** μὲν δὴ κατὰ πάντων Περσῶν ἔχομεν λέγειν: (Cyr. 1. 2. 16.)

Toto jsem chtěl říct o Peršanech obecně.

Ve větě 4 pak lze za ταῦτα doplnit jen věci, protože ταῦτα zde odkazuje k události, jež nechce Kýros dovolit.

4. ἀλλ' ἡμεῖς, ὧ ἄνδρες, μὴ πάθωμεν **ταῦτα**, ... (Cyr. 1. 5. 11.)

My však, mužové, nedovolme nic takového ...

Kromě akuzativu plurálu se zájmeno οὗτος zastupující zevšeobecnující substantivum vyskytuje i v jiných pádech plurálu (viz věta 5), kde je zájmeno οὗτος v dativu plurálu neutra a shrnuje znalosti, které mladí Peršané získávali – opět by za ně bylo možné doplnit věci, tedy *vedle těchto věcí ...*).

5. πρὸς δὲ **τούτοις** μανθάνουσι καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν. (Cyr. 1. 2. 8.)

Kromě toho se učí střílet z luku a házet oštěpem.

Kromě substituce plurálem neutra zájmena οὗτος dochází i substitucí singluárem neutra. Ve větě 6 τοῦτο poukazuje na důvod, proč Peršané pěstují lov.

6. διὰ **τοῦτο** δὲ δημοσία τοῦ θηρᾶν ἐπιμέλονται, ... , ὅτι ἀληθεστάτη αὐτοῖς δοκεῖ εἶναι αὕτη ἢ μελέτη τῶν πρὸς τὸν πόλεμον. ... (Cyr. 1. 2. 10)

Proto mladí muži pečují o lov jako o něco důležitého, ..., protože se jim zdá nejopravdovější přípravou na válku.

3.3.4 Substituce adverbium οὕτως a ὧδε

Tak jako může zájmeno οὗτος substituuovat předcházející pasáže, může je substituuovat i adverbium οὕτως. Ve větě 1 shrnuje οὕτως předešlý výklad o výchově – substituuendum je tedy rozsáhlejší text.

1. ἦν δέ ποι δέη στρατεύεσθαι, τόξα μὲν οἱ **οὕτω** πεπαιδευμένοι οὐκέτι ἔχοντες οὐδὲ παλὰ στρατεύονται ... (Cyr. 1. 2. 13)

Na válečnou výpravu se muži takto vyškolení nevydávají s lukem a oštěpem ...

Ve větě 2 οὕτως shrnuje Κύριον předtím vyřčený názor na způsob perského stravování.

2. πρὸς ταῦτα δὲ τὸν Ἀστυάγην εἰπεῖν: εἰ τοίνυν **οὕτω** γινώσκεις, ὃ παῖ, ἀλλὰ κρέα γε εὐωχοῦ ... (Cyr. 1.3.6.)

Na to Astyagés řekl: „Když se na to díváš takhle, chlapče, ale ber si aspoň hodně masa ...

Na druhou stranu οὕτως může ale fungovat i jako kvantifikátor – ve větě 3 je možná dvojitá interpretace: buď οὕτως shrnuje míru vřelosti, s jakou se Astyagés chová k Sakovi, nebo shrnuje způsoby, jimiž Astyagés projevoval Sakovi náklonnost. Vzhledem k tomu, že v textu se nic podobného nepopisuje, je možné se přiklonit spíše k názoru, že οὕτως je na tomto místě spíše kvantifikátor než substituent předešlého textu.⁶⁵

3. διὰ τί δή, ὃ πάππε, τοῦτον **οὕτω** τιμᾶς; (Cyr. 1. 3. 8.)

„A proč si ho tak vážíš, dědečku?“

Podobně ve větě 4 můžeme uvažovat, zda zvýrazněné οὕτως shrnuje míru Kýrovi nevraživosti vůči Sakovi, nebo způsoby, jimiž proti němu brojí. Opět se zdá lepší vnímat na tomto místě οὕτως jako kvantifikátor.

4. ἀλλὰ τί ποτε σύ, ὃ παῖ, τῷ Σάκῃ **οὕτω** πολεμεῖς; (Cyr. 1. 3. 11.)

„Ale proč ses vlastně tak rozzlobil na Saku?“

Adverbium οὕτως funguje anaforicky (vyskytuje se za textem, jež substituuje). Vedle něj ale existuje prostředek, jenž funguje kataforicky, a to ὧδε (substituovaný text následuje až po tomto zájmenu). V příkladu 5 tak za substituentem ὧδε následuje substituendum, a to výklad o zákonech.

5. ... ἐπιμέλονται δὲ **ὧδε**. ἔστιν αὐτοῖς ἐλευθέρᾳ ἀγορὰ καλουμένη ... (Cyr. 1.2.3)

Tato péče vypadá takto:

⁶⁵ K této interpretaci se přiklání i český překlad.

Ve větě 6 následuje za ὡς opět výklad, ale tentokrát o způsobu života. ὡς se v analyzovaném textu vyskytuje celkem pětkrát včetně zde uvedených příkladů⁶⁶ a vždy funguje kataforicky a vždy uvádí rozsáhlejší výkladový úsek nebo řeč.

6. οὗτοι δ' αὖ οἱ ἔφηβοι διάγουσιν ὡς. δέκα ἔτη ἀφ' οὗ ἂν ἐκ παίδων ἐξέλθωσι κοιμῶνται μὲν περὶ τὰ ἀρχεῖα (Cyr. 1. 2. 9.)

Jinoši tráví čas takto. Po deset let od svého odchodu ze skupiny chlapců spí v sousedství vládních budov ...

3.3.5 Zvláštní případy substituce

Zvláštním případem substituce ve starořečtině jsou heteroagentní infinitivní konstrukce, které vyžadují doplnění podmětu. Toto doplnění pak často zprostředkovává zájmeno. V infinitivní konstrukci ve větě 1 zájmeno αὐτὸν substituuje vlastní jméno Κῦρος z předchozí věty.

1. (Ἀστυάγης) ἰδεῖν γὰρ ἐπεθύμει, ὅτι ἤκουεν αὐτὸν (tj. Κῦρον) καλὸν κἀγαθὸν εἶναι (Cyr. 1. 3. 1.)
(V té době) Astyagés zatoužil ho (Kýros) spatřit, protože slyšel o jeho tělesných i duševních vlastnostech.

Stejně je tomu i tak v příkladu 2. Zájmeno αὐτόν nemá sice jasně vyjádřeno substituendum, ale ze širšího kontextu jasně vyplývá, že se jedná o Kýra.

2. ...καὶ ἦν βούληται, φάναι αὐτόν (tj. Κῦρον), μαστιγωσάτω, ἐπειδὴν γε ἐγὼ δῶ αὐτῷ. (Cyr. 1. 4. 9.)
„Když bude chtít, ať si mě třeba zmrská, až mu to dám.“ Dosl. ... řekl prý on.

Motivací k užití zájmena nejen na tomto místě může být snaha vyhnout se opakování vlastního jména, což je viditelné zvláště v příkladu 2, který je vzat z dialogické pasáže. Jednotlivé promluvy jsou totiž většinou od sebe odděleny slovesem říkání a vlastním jménem, aby se adresát v textu vyznal. V některých případech pak se autor rozhodne užít substituci zájmenem, aby text ozvláštnil.

⁶⁶ Cyr. 1. 2. 13.; 1. 4. 13.; 1. 6. 12.

Dalším případem substituce ve Xenofóntově díle je typ, kdy je substituentem zájmeno, které lze interpretovat jako genitiv partitivní. Obzvláště často se pak objevuje zájmeno *τούτων*. Ve větě 3 zájmeno *τούτων* zastupuje substituendum *τέτταρα μέρη*.

3. διήρηται δὲ αὕτη ἡ ἀγορὰ ἢ περὶ τὰ ἀρχεῖα **τέτταρα μέρη: τούτων** δ' ἔστιν ἓν μὲν παισίν, ἓν δὲ ἐφήβοις, ... (Cyr. 1. 2. 4.)

Prostor kolem vládních budov je rozdělen na čtyři části, jedna z nich je určena pro chlapce, druhá pro jinochy ...

Podobně v příkladu 4 je substituent zájmeno *τούτων* za výčet zákazů počínající *μὴ κλέπτειν*. Věta 4 zároveň dobře ilustruje fakt, že substituendum nemusí být nutně jen substantivum, ale i celou větou.

4. ἔπειτα προστάττουσιν αὐτοῖς **μὴ κλέπτειν μηδὲ ἀρπάζειν** ... ἢν δέ τις **τούτων** τι παραβαίη, ζημίαν αὐτοῖς ἐπέθεσαν. (Cyr. 1. 2. 2.)

... jen jim nařizují, aby nekradli, neloupili ... a za překročení těchto příkazů stanoví trest.

3.4 Kontrast

Kontrast označuje vazby, které se vytváří mezi lexémy s opačným významem, a to nejen mezi antonymy, ale i mezi lexémy, jež jsou v textu užity kontrastním způsobem. (Tanskanen, 2006 59). Tanskanen(ová) uvádí příklad (viz příklad **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**), kde vzniká vazba mezi slovním spojením *old aged pensioners* a *working people*. Tyto výrazy nemají nutně opačný význam, v textu jsou ale užity kontrastním způsobem.

Kromě Tanskanen(ové) (2006) uvádí kategorii založenou na kontrastu Hasan(ová) v pozdějších studiích (Halliday & Hasan, 1989, 80) a (Hasan, 1984, 202).⁶⁷ V obou ale Hasan(ová) užívá název typu *antonymy*.

Důvodem toho, že kontrast není často uváděn, je fakt, že ačkoli se mezi lexémy s opačným významem vytváří vazba, nemohou být tyto lexémy koreferenční. Pro naši práci zohledňujeme především fakt, že kontrastní vazba vzniká na základě lingvistické kategorie – antonymie, respektive že lze tuto vazbu k antonymii přirovnat. Z toho důvodu ji řadíme do reiterace jako

⁶⁷ V *Cohesion in English* jsou antonyma, jak je nazývají Halliday a Hasan(ová), uvedena v kategorii kolokace (např. *wet – dry, sit down – stand up*) (Halliday & Hasan, 1976, 285).

Tanskanen(ová). Ta uvádí příklad (věta 1), kde vůči sobě stojí v opozici *old aged pensioners* a *working people*.

1. Audrey: I mean where are they going, where are they going to get the extra money from er to pay for the **old aged pensioners**' er eight pound rise?

Gordon: Mm.

Audrey: Or so they say, we'll get eight pound. Somebody's got to pay for it. So it'll be **the working people**. . . (Tanskanen, 2006, 60).

Ve větě 1 se vytváří vztah mezi slovesy *ἀφίημι* a *προστάσσω*, a to na základě antonymie mezi nimi. Zatímco *ἀφίημι* lze v tomto kontextu přeložit jako „popouštím; ponechávám; dovoluji“ (Lepař, 1892, s. v. ἀφίημι), pro *προστάσσω* se na tomto místě hodí překlad „přikazuju; podřizuju“ (Lepař, 1892, s. v. προστάσσω).⁶⁸ Zde Jedná se o antonymii komplementární neboli kontradiktorickou.⁶⁹

2. αἱ μὲν γὰρ πλεῖσται πόλεις ἀφεῖσαι παιδεύειν ὅπως τις ἐθέλει τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας, καὶ αὐτοὺς τοὺς πρεσβυτέρους ὅπως ἐθέλουσι διάγειν, ἔπειτα **προσάπτουσιν** αὐτοῖς μὴ κλέπτειν μηδὲ ἀρπάζειν ... (Cyr. 1. 2. 2.)

Věššina států totiž dovoluje, aby každý vychovával své děti, jak chce, a starší aby si žili, jak se jim líbí, jen jim nařizují, aby nekradli, neloupili ...

V příkladu 3 se vytváří vztah mezi komparativy lexémů *κακός* a *κάλλος*.⁷⁰ Jedná o polární čili kontrární antonyma.⁷¹

⁶⁸ V LSJ je *ἀφίημι* interpretováno jako „let go, loose, set free ... acquit of“ a *προστάσσω* jako „... command, order one to do ...“ (LSJ, 1996 s.v. ἀφίημι)

⁶⁹ Pojmem komplementární antonymie se označuje vztah mezi slovy, která jednak pokrývají celý význam (živý, mrtvý), a která se jednak nedají stupňovat (Hladká). Člen *ἀφίημι* popírá *προστάσσω*, je-li něco dovoleno, není to zakázáno, tzn. uplatňuje se vztah kontrárnosti. Dále slova pokrývají celou škálu významu a nedají se stupňovat (Hladká, 2017b).

⁷⁰ V LSJ je *κάλλος* přeloženo jako „beauty ... pleasure“ (LSJ, 1996, s.v. κάλλος) a „*κακός* jako bad ... of appearance, ugly“ (LSJ, 1996, s.v. κακός).

⁷¹ Pojem polární antonymie označuje vazbu slov, jejichž význam je graduovatelný a který nepokrývá celý pojem (mladý – středního věku – starý) (Hladká, 2017b).

3. ... ἀλλ' ἄπερ εὔηδει ἑαυτὸν **ἥττονα** ὄντα, ἐξῆρχε, φάσκων **κάλλιον** αὐτῶν ποιήσειν, ... (Cyr. 1. 4. 4.)
... ale (Kýros) pouštěl se do toho, v čem si byl dobře vědom svých slabin, a přitom říkal, že to dokáže líp než oni.

Ve větě 4 vzniká kohezní řetězec mezi komplementárními antonymy⁷² *νόζ* a *ἡμέρα*. Antonyma jsou pak doplněna o částice *μὲν* u antecedentu a *δὲ* u postcedentu, které v tomto kontextu svědčí o kontrastivním.

4. ἀλλὰ **τῆς μὲν νυκτὸς** προσκόπει τί σοι ποιήσουσιν οἱ ἀρχόμενοι, ἐπειδὴν **ἡμέρα** γένηται, **τῆς δ' ἡμέρας** ὅπως τὰ εἰς **νύκτα** κάλλιστα ἔξει. (Cyr. 1. 6. 42)
... v noci přemýšlej, co budou tví podřízení dělat, až nastane den, a ve dne, jak to zařídit, aby přípravy na noc dopadly co nejlépe.

Partikule *μὲν δὲ* se u kontrastu vyskytují i na jiných místech. Tak v příkladu vzniká vazba mezi lexémy *σῶμα* a *ψυχή*, které jsou doplněny o výše zmíněné partikule. V tomto případě se jedná o dvojici komplementárních antonym, kdy *σῶμα* zastupuje tělesnou stránku člověka a *ψυχή* duševní.

5. ἦν τῶν στρατιωτῶν εὔμὲν **τὰ σώματα** ἡσκημένα ἦ, εὔδὲ **αἱ ψυχαὶ** τεθηγμένοι, εὔδὲ αἱ πολεμικαὶ τέχναι μεμελετημένοι ὄσιν. (Cyr. 1. 6. 41.)
Myslím tím dobrou tělesnou i duševní připravenost vojáků a správný výcvik ve vojenských dovednostech.

Příklady 1–5 mají společné to, že v nich uvedené lexémy, mezi nimiž vzniká vazba, se dají považovat za antonyma i mimo kontext textu, ačkoli antonymii mezi nimi lze kategorizovat různě – polární, komplementární atd. Některé vazby ale vznikají z kontrastu, který je vytvořen až diskurzem textu, jak bylo řečeno výše. Kohezní vazby v následujících příkladech sice také vznikají na základě kontrastu mezi jednotlivými členy řetězce, ale tento kontrast vychází z textu. Mezi slovy postavenými mimo kontext textu by kontrast nevznikal.

⁷² Antonyma významově se doplňující bez mezistupně (Hladká, 2017b). Na druhou stranu by bylo možné antonyma *noc – den* považovat i za antonyma polární v případě, že bychom považovali za přechodné členy např. *soumrak* či *svítání*.

Ve větě 6 se vyskytuje spojení *πάρεμι τῆ ἡμέρα* a lexém *κοιμάω*. Bez kontextu nelze nalézt přímé sémantické spojení mezi těmito slovy, ale v tomto textu mezi nimi může vznikat vazba. Kdyby se totiž věta přeformulovala např. „muži jsou přítomní přes den, zatímco chlapci tráví okolo vládních budov i noc“, byl by kontrast zřejmější. Slovo *noc* má dále význam velmi blízce spojený se slovesem *spát*, a proto je možné mezi *πάρεμι τῆ ἡμέρα* a *κοιμάω* vnímat kontrast.⁷³

6. ... ἕκαστοι τούτων πάρεισιν οἱ μὲν παῖδες, **ἅμα τῆ ἡμέρα** καὶ οἱ τέλειοι ἄνδρες, ... οἱ δὲ ἔφηβοι καὶ **κοιμῶνται** περὶ τὰ ἀρχεῖα σὺν τοῖς γυμνητικοῖς ὄπλοις πλὴν τῶν γεγαμηκότων: (Cyr. 1. 2. 4.)
... se každá z těchto skupin shromažďuje na příslušném místě, a to chlapci a dospělí muži každý den za úsvitu ... Mladí – s výjimkou ženatých – zůstávají se svými cvičnými zbraněmi u vládních budov i přes noc.

Podobně v příkladu **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** nejsou slovesa *οὐ πελάζειν* a *διώκειν* antonyma v lexikálně sémantickém smyslu. V kontextu textu, kde jsou dána do souvislosti se zvěří, je ovšem možné mezi nimi nalézt vztah, protože lovná zvěř je pronásledována, zatímco k nebezpečným zvířatům měl Kýros zakázáno se přiblížit.

7. (ὁ Κύρος) ἐπυνθάνετο ποίους **οὐ** χρή θηρίους **πελάζειν** καὶ ποῖα χρή θαρροῦντα **διώκειν**. (Cyr. 1. 4. 7.)
Kýros se horlivě vyptával svých průvodců, ke kterým zvířatům je líp se nepřibližovat a které je možno směle pronásledovat.

Ve větě **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** se jednak objevují adverbia *μάλιστα* a *ἥκιστα* (v textu zvýrazněno tučně),⁷⁴ mezi nimiž vzniká kontrast. Kromě těchto dvou polárních antonym se v textu ale vyskytuje ještě jiný druh kontrastu, a to kontrast, který vzniká skrz negaci (Hladká, 2017b). Mezi lexémy *ἀχαριστία* a *χάρις*⁷⁵ se vytváří vazba skrz kontrast těchto slov. Negace je zde vytvořena prefixem *ἀ-*, tzv. alfa privativum. Lexémy *ἀχαριστία* a *χάρις* tedy stojí

⁷³ Tato vazba by mohla být považována i za kolokaci spojenou s aktivitou (viz kapitola 4.2).

⁷⁴ Lepař *μάλιστα*, superlativ slova *μάλα*, překládá jako „častěji, prudce, horlivě“ (Lepař, 1892, s.v. *μάλα*) a *ἥκιστα* „nejméně, zhola, docela nic“ (Lepař, 1892, s.v. *ἥκιστα*).

⁷⁵ V LSJ přeloženo *ἀχαριστία* jako „ingratitude“ a *χάρις* jako „... outward grace or favour, beauty ...“

v opozici, ale jejich význam lze stupňovat (vděčný – vděčnější atd.), proto se jedná o antonyma polární.

8. δικάζουσι δὲ καὶ ἐγκλήματος οὗ ἕνεκα ἄνθρωποι μισοῦσι μὲν ἀλλήλους **μάλιστα**, δικάζονται δὲ **ἥκιστα**, ἀχαριστίας, καὶ ὄν ἂν γνῶσι δυνάμενον μὲν χάριν ἀποδιδόναι, μὴ ἀποδιδόντα δέ, κολάζουσι καὶ τοῦτον ἰσχυρῶς. (Cyr. 1. 2. 8.)
Soudí však i takové provinění, kvůli němuž se sice lidé nejvíce nenávidí, ale nejméně soudím totiž nevděk, a přísně trestají i toho, o kom zjistí, že mohl projevit vděčnost, a neučinil to.

Ve větě 9 se pak vyskytuje vazba mezi *ἀπέρχομαι* a *προσέρχομαι*. Ačkoli mají stejný kmen, liší se svým prefixem, který jim dodává opozitní význam. Tyto lexémy lze považovat za antonyma vektorová.⁷⁶

9. ἐπεὶ δ' οἱ ἄλλοι ἀπῆλθον, προσελθεῖν τῷ Κύρῳ καὶ εἰπεῖν: (Cyr. 1. 4. 27.)
A když se pak ostatní vzdálili, přistoupil ke Kýrovi a řekl mu:

3.5 Hyponymně-hyperonymní vztah

Poslední kategorií reiterace jsou vazby vznikající mezi předměty řeči vyskytující se v určitém taxonomickém pořadí. Tak vznikají kategorie generalizace (viz příklad 1),⁷⁷ tedy vazba mezi hyposémem v antecedentu (*north american English*) a hyperosémem v postcedentu (*languages*), kategorie specifikace (viz příklad 2), tedy vazba mezi hyperosémem v antecedentu (*social services*) a hyposémem v postcedentu (*health, education*) a kategorie kospecifikace (viz příklad 3), tedy vazba vznikající mezi kohyposémy (*farthing* a *halfpenny*) (Tanskanen, 2006).⁷⁸ Tyto názvy jsou převzaty z *Collaboration towards coherence*, protože lépe vystihují pořadí hyperonym a hyponym v rámci antecedentu a postcedentu, a proto jsou užity i v této práci.⁷⁹

⁷⁶ Jeden člen popírá část významu druhého členu, a to protože vyjadřuje protichůdný směr (Hladká, 2017b).

⁷⁷ rozšíření významu (Hladká, 2017a)

⁷⁸ Halliday a Hasan(ová) uvádí jen vztah mezi hyposémem a hyperosémem, který nazývají superordinate (Halliday & Hasan, 1976, 278).

⁷⁹ Toto své rozhodnutí zdůvodňuje Tanskanen(ová) slovy: „This is a small gesture, but it is a signal of the fact that we appreciate the communicative potential of lexical items and consider their meaning as constructed and controlled by the context in which they appear” (Tanskanen, 2006, 57).

1. It will be observed that, as is often the case, the most informal or ‘slang’ words are regionally restricted, being in this case unknown or unusual in **North American English**. It will also be observed that there are no strict cooccurrence restrictions here as there are in some **languages** – one can say ‘long journey’ and ‘lengthy trip’ just as well as ‘lengthy journey’ and ‘long trip’ (Tanskanen, 2006, 57).
2. The deceptive nature of the accelerated growth argument occurs also with respect to the other **social services**. The White Paper tells us that what we want to do in **health, education** etc. depends on faster growth. (Tanskanen, 2006, 58).
3. The **farthing** has ceased to be a coin of the realm, the **halfpenny** is on its way. . . (Tanskanen, 2006, 58).

3.5.1 Generalizace

Generalizace popisuje tedy vztah, kdy je antecedent ve vztahu sémantické podřízenosti k postcedentu, respektive kdy je postcedent obecnějším pojmem než antecedent. Velmi často bývá postcedent doplněn ukazovacím zájmenem (Hladká & Dočekal, 2017a), je-li vazba koreferenční. Halliday a Hasan(ová) mluví o různých stupních obecnosti napříč typy reiterace (Halliday & Hasan 1976, 280), přičemž jednoduché opakování je nejméně obecné a nejobecnější je tzv. „general noun“ (viz níže). Generalizace (či superordinace viz pozn. 78) je pak mezi těmito dvěma extrémů. I proto je možné najít více slov, která mohou mít nadřazený význam k dané skupině slov (Halliday a Hasan 1976, 280). V examinovaném textu se generalizace vyskytuje řidčeji než specifikace.

V příkladu 1 lze generalizaci pozorovat mezi dlouhou řadou jmenovaných národů a *ἔθνος*.⁸⁰ Druhý výskyt slova *ἔθνος*⁸¹ (v textu zvýrazněno kurzívou) je příkladem generalizace, kdy jsou předměty řeči (Μήδων atd. a *ἔθνος*) koreferenční. Lexém *ἔθνος* je dále doplněn o ukazovací zájmeno *οὗτος*.

⁸⁰ Lexém *ἔθνος* se v textu objevuje dvakrát. Pro naši práci je ale spíše relevantní druhý výskyt doplněný o zájmeno (v textu zvýrazněno kurzívou). První výskyt se nachází v bezprostřední blízkosti a vazba, která mezi slovy vzniká, nemá takovou platnost, jako vazba mezi vyjmenovanými národy a druhým výskytem slova *ἔθνος*.

⁸¹ První výskyt tohoto lexému (v textu zvýrazněno podtržítkem) zakončuje předešlý výčet. Vzhledem k blízkosti výčtu a hyperonyma ale nevzniká vazba.

1. Κύρος δὲ ... ὀρμηθεὶς σὺν ὀλίγῃ Περσῶν στρατιᾷ ἐκόντων μὲν ἠγήσατο **Μήδων**, ἐκόντων δὲ **Υρκανίων**, κατεστρέψατο δὲ **Σύρους**, **Ἀσσυρίους**, **Ἀραβίους**, **Καππαδόκας**, **Φρύγας** ἀμφοτέρους, **Λυδούς**, **Κᾶρας**, **Φοίνικας**, **Βαβυλωνίους**, ἤρξε δὲ **Βακτρίων** καὶ **Ἰνδῶν** καὶ **Κιλικίων**, ὡσαύτως δὲ **Σακῶν** καὶ **Παφλαγόνων** καὶ **Μαγαδιδῶν**, καὶ ἄλλων δὲ παμπόλλων ἔθνῶν, ὧν οὐδ' ἂν τὰ ὀνόματα ἔχοι τις εἰπεῖν, ἐπῆρξε δὲ καὶ **Ἑλλήνων** τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καταβάς δ' ἐπὶ θάλατταν καὶ **Κυπρίων** καὶ **Αἰγυπτίων**. καὶ τοίνυν **τούτων τῶν ἔθνῶν** ... (Cyr. 1. 1. 4. – 5.)
- Kýros ... vypravil se s malou armádou proti nim a stal se vládcem Médiů, Hyrkaniů, kteří se k němu přidali dobrovolně, podmanil si Syry, Asyřany, Araby, Kappadoky, obojí Frygy, Lýdy, Káry, Foiničany, Babylóňany, ovládl Baktřany, Indy a Kiliky stejně jako Saky, Páflagonce, Magadidy a přčetné jiné národy, které lze stěží jen vyjmenovat, stal se pánem i maloasijských Řeků, a když sestoupil k moři, i Kypřanů a Egyptanů. Vládl tedy nad těmito národy ...*

Ve větě 2 jsou slova ἀστραπή a βροντή nahrazena nadřazeným slovem φανέντων.⁸² Podobně jako v příkladu 1 je nadřazené slovo doplněno o zájmeno οὗτος. Dále se v textu vyskytuje slovo σημειῶν,⁸³ které lze interpretovat také jako nadřazené slovo lexémům ἀστραπή a βροντή.⁸⁴ V tomto případě by se jednalo o specifikaci. Jeden lexém může mít více nadřazených pojmů (respektive může tento lexém být zahrnut ve více obecnějších pojmech (Halliday & Hasan, 1976, 280). Na tomto místě je pak ale možné položit si otázku, zda jsou lexémy φανέντα a σημειῶν synonymní a zda se jedná o autorovu snahu vyhnout se užití stejného pojmu. Vzhledem ale k interpretaci obou lexémů (viz pozn. 82 a 83) se lze přiklonit spíše k názoru, že tyto lexémy nejsou synonymní, ačkoli český překlad zvolil synonyma. Oba ale mohou fungovat jako hyperonyma pro ἀστραπή a βροντή (srov. pozn. 84).

⁸² Ačkoli se jedná o participium, je možné lexém považovat za hyperonymum. V LSJ je totiž nabízena interpretace (s. v. φαίνω) „τὰ φ. = celestial phenomena) ...“ Toto participium je také doplněno o člen, tudíž jej lze chápat jako substantivum.

⁸³ V LSJ přeloženo jako „sign from the gods“ ... wonder“ (LSJ, 1996, σημειῶν).

⁸⁴ V tomto případě bychom tedy ἀστραπή a βροντή interpretovali jako božská znamení. Uvažovat se dá i o interpretaci, kde by ἀστραπή a βροντή byly projevy božských znamení. V takovém případě by se jednalo o kolokaci.

2. ἐπεὶ δὲ ἔξω τῆς οἰκίας ἐγένοντο, λέγονται **ἀστραπαὶ** καὶ **βρονταὶ** αὐτῷ αἴσιοι γενέσθαι. **τούτων** δὲ **φανέντων** οὐδὲν ἄλλο ἔτι οἰωνίζομενοι ἐπορεύοντο, ὡς οὐδένα ἂν λύσαντα τὰ τοῦ μεγίστου θεοῦ **σημεῖα**. (Cyr. 1. 6. 1.)

Když vyšli z domu, hřmělo a blýskalo se, a to bylo pro ně příznivé znamení. Po tomto úkaze se vydali na cestu a nijak už nezkoumali vůli bohů, protože tato znamení nejvyššího boha musila být každému jasná.

V příkladu 3 τὰ κρέα může odkazovat k dříve uvedenému θήρεια a případně i τῶν ἡμέρων. Zvažovat se dá i možnost, že u obou zmíněných slov, která by se ale i v tomto případě dala považovat za quazihyponyma, došlo k vypuštění slova κρέα a jedná se spíše o elipsu. Jak bylo řečeno v úvodní kapitole o reiteraci, kategorie hyperonymie se velmi často překrývá s kontrastem a kolokací. V tom případě bychom mohli θήρεια a případně i τῶν ἡμέρων považovat za antonyma, ačkoli jsou zároveň i kohyponyma.

3. ἄμα δὲ ταῦτα λέγοντα πολλὰ αὐτῷ παραφέρειν καὶ **θήρεια** καὶ **τῶν ἡμέρων**. καὶ τὸν Κύρον, ἐπεὶ ἑώρα πολλὰ **τὰ κρέα**, εἶπεῖν (Cyr. 1.3.6.)

A dal mu předložit hodně zvěřiny i hodně masa z domácích zvířat. Když Kýros uviděl to množství, zeptal se: ...

3.5.2 Zevšeobecňující substantiva

V rámci kategorie hyperonymie či dle slov Tanskanen(ové) generalizace je možné uvést i pojem zavedený Hallidayem a Hasan(ovou) v *Cohesion in English*, tj. „general noun“, tedy zevšeobecňující substantivum (viz kap. 3.3.3). To definují jako slovo, které má obecnou referenci s větší skupinou slov (Halliday & Hasan 1976, 274)⁸⁵ a podotýkají, že z lexikálního pohledu fungují do vysoké míry jako nadřazená slova. Jako příklady uvádí Halliday a Hasan(ová) slova jako: *people, creature, stuff, place* atd., která je možné rozdělit do různých skupin jako zevšeobecňující substantiva označující lidi, místa či konání (Halliday & Hasan, 1976, 274). Jedná se o tedy o jména, která sémanticky zahrnují velkou skupinu a je také velmi často možné je interpretovat jen na základě lexému, k němuž odkazují (Halliday & Hasan, 1976, 276).

⁸⁵ „The class of general noun is a small set of nouns having generalized reference within the major noun classes...“ (Halliday & Hasan 1976, 274).

V prvním případě tak vzniká vazba mezi lexémem *ἀγορὰ* a *τόπος*, přičemž slovo *τόπος* tu může fungovat jako zevšeobecnující substantivum.⁸⁶ Je totiž nadřazené lexému *ἀγορὰ* a zároveň je silně neurčité – zahrnuje celou řadu podřazených jmen.

1. ἔστιν αὐτοῖς ἐλευθέρα **ἀγορὰ** καλουμένη, ἔνθα τὰ τε βασιλεία καὶ τᾶλλα ἀρχεῖα πεποίηται. ἐντεῦθεν τὰ μὲν ὄνια καὶ οἱ ἀγοραῖοι καὶ αἱ τούτων φωναὶ καὶ ἀπειροκαλῖαι ἀπελήλανται εἰς ἄλλον **τόπον** ... (Cyr. 1. 2. 3.)
Mají takzvané svobodné náměstí, kde stojí královský palác a jiné vládní budovy. Zde byl zakázán prodej zboží a kupci se svým křikem a hrubostmi byli odtud vykázaní jinam ... Dosl. na jiné místo

Za general noun lze považovat i lexém *χρῆμα*, který se významem blíží např. slovu *thing* z *Cohesion in English* (Halliday & Hasan, 1976, 274). V příkladu 2 vzniká vazba mezi slovy *χρῆμα* a *ἔλαφος*. Lexém *ἔλαφος* poskytuje konkretizaci k velmi obecnému pojmu *χρῆμα* a dovoluje tento lexém tak interpretovat. Zároveň se v tomto příkladě vyskytuje modifikátor (*Modifier*), tedy určení vlastnosti zevšeobecnujícího substantiva (Halliday & Hasan, 1976, 276). V tomto případě se jedná o adjektiva *καλός* a *μέγας*.

2. ... (ὁ Κῦρος) ἀκοντίσας καταβάλλει τὴν ἔλαφον, καλόν τι χρῆμα καὶ μέγα. (Cyr. 1. 4. 8)
...hodil Kýros oštěpem a jelena složil, byl to krásný a statný kus.

U slova *χρῆμα* je ale třeba vzít v potaz i jinou interpretaci, kdy je *χρῆμα* spíše chápáno jako označení majetku,⁸⁷ jak je tomu ve větě 3. Z 5 výskytů lexému *χρῆμα*⁸⁸ v analyzovaném textu je možné 4 případy přeložit jako „majetek“ a jen jeden (příklad 1) je možné interpretovat jako *věc*, tedy zevšeobecnující substantivum označující obecnou entitu nadřazenou předmětu řeči, k němuž referuje.

3. ὧ πάππε, ἀλλ' οὖν πονηροί γε φαινόμενοι καὶ ἐπὶ πονηρῶν ἰππαρίων ἄγουσιν ἡμῶν τὰ χρήματα: (Cyr. 1.4.19.)

⁸⁶ V *Cohesion in English* je slovo „place“ výslovně uvedeno (Halliday a Hasan 1976, 274)

⁸⁷ V LSJ (s.v. *χρῆμα*) je nabídnut překlad: „in pl., goods, property...“

⁸⁸ Cyr. 1. 4. 8.; 1. 4. 19.; 1. 4. 20.; (Cyr. 1. 5. 3.); 1. 6. 9.

Proboha, dědečku, tak zubožení lidé na takových mizerných herkách nám odvádějí náš majetek!

Xenofón podobně pracuje se slovem *πρᾶγμα* v příkladu 4, které odkazuje ke Kýrovu předešlému výroku. Z pohledu Hallidaye a Hasan(ové) je možné slovo *πρᾶγμα* označit za zevšeobecnující substantivum. Na druhou stranu lze lexém *πρᾶγμα*⁸⁹ interpretovat i negativně např. jako *obtíž* či *svízel* (Lepař, 1892, s. v. *πρᾶγμα*). Halliday a Hasan(ová) mluví o takových slovech, tedy o slovech, která kromě toho, že je možné je označit za zevšeobecnující substantiva (*τὸ πρᾶγμα – věc*), mají ještě ve svém významu obsaženou jinou ať už negativní, či pozitivní vlastnost (*τὸ πρᾶγμα – svízel*),⁹⁰ ve spojitosti především s osobami a uvádí příklady jako *idiot*, *devil*, *dears* (Halliday & Hasan, 1976, 276). Lexém *πρᾶγμα* může a na tomto místě zřejmě i má negativní zabarvení⁹¹ a lze ho tedy ztotožnit se slovy, jež Halliday a Hasan(ová) uvedli, ačkoli se nejedná o označení osoby.

4. *πονηρὸν λέγεις τὸ πρᾶγμα, ... (Cyr. 1. 4. 12.)*

... to je zlé ... Dosl. říkáš nemilou věc.

Mnohem častějším jevem do jisté míry nahrazujícím funkci zevšeobecnujícího substantiva je substituce zájmenem v plurálu neutra (viz kap. 3.3.3), jež je velmi často substituentem pro pojmy označující slova či činnost.

V příkladu 5 vzniká vazba mezi zájmenem *ταῦτα* a předešlými slovy Kýrových přátel. V příkladu 6 vzniká vazba mezi předešlým výčtem činností a opět zájmenem *ταῦτα*. V češtině je možné vysledovat tendenci doplnit zájmeno dalšími slovy – v příkladu 5 tak čteme „tato slova ...“, v příkladu 6 „taková činnost“.

5. *ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Κῦρος ἐδήχθη... (Cyr. 1.4.13.)*

Tato slova Kýra mrzela... Dosl. Když toto zaslechl, zabořilo to Kýra ...

⁸⁹ V LSJ je přeloženo kromě „currence, matter, affair ...“ i jako „... in bad sense, trouble, annoyance ... (LSJ, 1996, s. v. *πρᾶγμα*).“

⁹⁰ ὦ πάππε, ὅσα πράγματα ἔχεις (Cyr. 1. 3. 4) *Dědečku, ty to máš ale těžké ...*

⁹¹ Na druhou stranu je možné, že modifikátor (viz níže) porušuje Hallidayův a Hasan(ové) model negativních slov. Lexém *πρᾶγμα* ale modifikátor nepotřebuje, aby byl negativní (viz pozn. 89), a tak se blíží např. slovu *devil*, jež také nemusí být vždy negativní.

6. ταῦτα μὲν δὴ οἱ ἔφηβοι πράττουσιν. (Cyr. 1.2.12)

Taková je tedy činnost jinochů. Dosl. toto tedy činí jinoši.

Stejně jako v předešlých dvou příkladech (5 a 6) je v příkladu 7 postcedentem zájmeno *ταῦτα*, zatímco antecedentem jsou vyjmenované způsoby, jimiž se Médové zdobili, respektive jejich zvyky. Na tomto místě se ale překladatel vyhnul doplnění jména a ponechal jen samotné zájmeno, jak je tomu i v řečtině, což dokazuje, že čeština může mít podobný mechanismus nahrazení předešlého výroku zájmenem.

7. ὁρῶν δὴ αὐτὸν κεκοσμημένον καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφῆ καὶ χρώματος ἐντρίψει καὶ κόμαις προσθέτοις, ἃ δὴ νόμιμα ἦν ἐν Μήδοις· ταῦτα γὰρ πάντα Μηδικὰ ἐστὶ ...

(Cyr. 1.3.2.)

... a když si všiml jeho podmalovaných očí, nalíčených tváří a paruky (to vše je u Médů běžné ...) Dosl. Když ho viděl ozdobeného s podmalovanými očima a nalíčenou kůží, s přičesky, což je zvykem v Médii. Toto vše je totiž Médské...

3.5.3 Specifikace

Podobně jako generalizace funguje specifikace, kterou lze popsat jako vztah, kdy k hyperonymu odkazuje jeho hyponymum. Tanskanen(ová) specifikaci popisuje slovy: „It refers to the relation between an item and a more specific item (Tanskanen, 2006, 58).“ Jedná se tedy o extenzi.⁹² Při specifikaci nadřazený pojem předchází. V analyzovaném textu se specifikace vyskytuje minimálně – kromě zde zmíněných případů, které jsou hraniční, v textu nebyla tato vazba jinde nalezena.

V příkladu 1 vzniká specifikace mezi slovem *θηρίον* a vyjmenovanými druhy zvířat. Toto je typický příklad specifikace, který dobře ilustruje myšlenku Tanskanen(ové).

1. ὁ οὖν Κῦρος τῶν ἐπομένων προθύμως ἐπυνθάνετο ποίοις οὐ χρῆ **θηρίοις** πελάζειν καὶ ποῖα χρῆ θαρροῦντα διώκειν. οἱ δ' ἔλεγον ὅτι **ἄρκτοι** τε πολλοὺς ἤδη ...
διέφθειραν καὶ **κάπροι** καὶ **λέοντες** καὶ **παρδάλεις**, ... (Cyr. 1. 4. 7.)

Kýros se horlivě vyptával svých průvodců, ke kterým zvířatům je líp se nepřibližovat a která je možno směle pronásledovat. Řekli mu, že medvědi už zahubili mnohé... stejně tak i divocí kanci, lvi a pardáli...

⁹²Hyponymum je zahrnuto v hyperonymu, opakem je intenze (Hladká & Dočekal, 2017a).

V příkladu 2 vzniká vazba mezi participiální konstrukcí ἤττονα ὄντα a ἀναπηδῶν ἐπὶ τοὺς ἵππους. Tato vazba je silně závislá na kontextu. Z předešlého textu recipient totiž ví, že Kýros na koni jezdit neuměl a logicky tedy ani neuměl ze sedla bojovat (Cyr. 1. 3. 3.). Na tomto místě lze tedy to, *o čem Kýros dobře věděl, že je horší*, je obecnější pojem než jízda na koni či střílení ze sedla.

2. ἀλλ' ἄπερ εὖ ἴδει ἑαυτὸν ἤττονα ὄντα, ἐξῆρχε, ..., καὶ κατήρχεν ἤδη ἀναπηδῶν ἐπὶ τοὺς ἵππους ἢ διατοξευσόμενος ἢ διακοντιούμενος ἀπὸ τῶν ἵππων οὐπω πάνυ ἔποχος ὢν,
... *ale pouštěl se do toho, v čem si byl dobře vědom svých slabín, ... První vyskakoval na koně, aby za jízdy střílel z luku a házel oštěpem ...*

V příkladu 3 vzniká specifikace mezi lexémem φυλακή, jakožto vojenskou jednotkou, a jejími hyponymy (specifičtějšími pojmy), která označují různé vojenské útvary.

3. ἤδη δὲ ἐσπέρας γενομένης ἡ διαδοχὴ τῆ πρόσθεν φυλακῆ ἔρχεται ἐκ πόλεως καὶ ἵππεῖς καὶ πεζοί. (Cyr. 1.4.17.)
Pozdě večer dorazil z města vojenský oddíl, který měl vystřídat dosavadní posádku – byli to jezdci i pěší.

V příkladu 4 lze uvažovat o tom, zda se nevytváří vazba mezi τὸ ἐμπλησθῆναι a jeho možnými quazihyponymy (Hladká & Dočekal, 2017a) ἄρτος a κρέα. Mimo kontext by pravděpodobně ἐμπλησθῆναι a ἄρτος a κρέα nemohla být bez vysvětlení zařazena do žádné taxonomie,⁹³ ale pokud se vezme v potaz význam slovesa ἐμπλησθῆναι⁹⁴ a jeho propojení s jídlem, k čemuž dochází i v uvedeném textu, může vznikat mezi uvedenými lexémy vztah. Otázka je, zda lze tento vztah popsat jako specifikaci, nebo zda se blíží spíše kolokaci.

4. ... ἀλλὰ πολὺ ἀπλουστέρα καὶ εὐθυτέρα παρ' ἡμῖν ἡ ὁδὸς ἐστὶν ἐπὶ τὸ ἐμπλησθῆναι ἢ παρ' ὑμῖν: ἡμᾶς μὲν γὰρ ἄρτος καὶ κρέα εἰς τοῦτο ἄγει ... (Cyr. 1.3.4.)
... *u nás vede k nasycení mnohem jednodušší a přímější cesta než u vás. U nás k tomu postačí chléb a maso ...*

⁹³ Lexémy ἄρτος a κρέα jsou kohyponyma, jimž je nadřazen pojem *jídlo* či *pokrm*.

⁹⁴ V LSJ je přeloženo jako: „...to fill quite full... to eat one's fill ...“ (LSJ, 1996, s.v. ἐμπλήρημι).

3.5.4 Kospecifikace

Kospecifikace je poslední podkapitolou hyponymně-hyperonymního vztahu. Jedná se o vazbu, která se vytváří mezi kohyponymy, respektive mezi lexémy, jež specifikují společné obecnější slovo. Na rozdíl od generalizace a specifikace, nemůže být tato vazba koreferenční, protože její členy vždy odkazují k jiným předmětům řeči.

V příkladu 1 se může vytvářet vazba mezi slovy označující jednotlivé členy rodiny, tedy mezi lexémy *πατήρ*, *μήτηρ* a *θυγάτηρ*, přičemž nadřazený člen není v textu pojmenován. Ačkoli se nejedná o vztah k jedné osobě (mluví se o Kýrově otci, pak o vztahu Mandané a Astyaga), přesto je možné vztah vysledovat minimálně mezi *πατήρ*, *μήτηρ*. Kromě kohyponymie je ale možné mezi těmito lexémy (*πατήρ* – *μήτηρ*) sledovat i kontrastní vazbu (viz kapitola reiterace).

1. **πατρός** μὲν δὴ ὁ Κῦρος λέγεται γενέσθαι Καμβύσου Περσῶν βασιλέως: ὁ δὲ Καμβύσης οὗτος τοῦ Περσειδῶν γένους ἦν: οἱ δὲ Περσεῖδαι ἀπὸ Περσέως κλήζονται: **μητρὸς** δὲ ὁμολογεῖται Μανδάνης γενέσθαι: ἡ δὲ Μανδάνη αὕτη Ἀστυάγους ἦν **θυγάτηρ** τοῦ Μήδων γενομένου βασιλέως. (Cyr. 1.2.1.)
Kýrovým otcem byl perský král Kambýsés. Tento Kambýsés byl z rodu Perseonců, a Perseonci mají své jméno od Persea. Jeho matkou byla podle shodného názoru Mandané. Tato Mandané byla dcera médského krále Astyaga.

V příkladu 2 se vytváří vazba mezi slovy *Πέρσης* a *Μήδος*, jakožto lexémy označující národy.

⁹⁵ Lexémy označující národy a popř. území se v analyzovaném textu vyskytují i jinde (např. 1. 2. 1. Περσῶν – Μήδων, 1. 4. 16. Ἀσσυρίων – Μήδων apod.).

2. ὁ μὲν δὴ Κῦρος οὕτως ἀπελθὼν ἐν **Πέρσαις** ἐνιαυτὸν λέγεται ἐν τοῖς παισὶν ἔτι γενέσθαι. καὶ τὸ μὲν πρῶτον οἱ παῖδες ἔσκωπτον αὐτὸν ὡς ἡδυπαθεῖν ἐν **Μήδοις** μεμαθηκῶς ἦκοι: (1. 5. 1.)
Tak se Kýros vrátil do Persie a byl ještě rok v oddíle chlapců. Chlapci se mu nejprve smáli, že si prý zvykl mezi Médy na změkčilý život.

4 Kolokace

Kolokace je vedle reiterace druhou kategorií lexikální koheze. Podobně jako reiteraci kolokaci zavedli Halliday a Hasan(ová) v *Cohesion in English* (Halliday a Hasan, 1976, 281-284), kde

⁹⁵ Πέρσης Brill překládá jako „Persian ... of Persia“ (Brill, 2015, s. v. Πέρσης) a Μήδος jako „of Media ... Mede“ (Brill, 2015, Μήδος).

sice navrhuji základní definici a určitý koncept, ale nerozpracovávají jednotlivé subkategorie. Tanskanen(ová) převzala i kategorii kolokací a navrhuje i jednotlivé subkategorie (Tanskanen, 2006, 60 – 69).

Kolokaci⁹⁶ lze definovat jako vztah mezi lexémy, jež mají tendenci vyskytovat se v podobném lexikálním prostředí (Halliday & Hasan, 1976, 284). Jedná se tedy o lexémy, jež je možné propojit nejen na základě sémantiky, ale i na základě kolokability.⁹⁷ Tanskanen(ová) uvádí tzv. rámcový kontext (frame context), přičemž rámec podle ní určuje elementy, které patří k sobě (Tanskanen, 2006, 29). V potaz lze vzít jak kolokace ustálené (spojení slov ustálená v systému (Čermák, 2017)), tak neustálené (ad hoc vytvořená spojení (Čermák, 2017)).

Užijeme-li ale tuto definici, vyvstává problém, že vnímání některých vazeb kolokace může být subjektivní a že existence některých vazeb je dána mimotextovou znalostí (Tanskanen, 2006, 34). Tento problém se projevuje pak zvláště při analýze jiného než mateřského jazyka, protože ačkoli mají dva lexémy tendenci vyskytovat se ve své blízkosti a vytvářet vazby v jednom jazyce, nemusí tato skutečnost odpovídat jazyku druhému a naopak. Z toho důvodu je třeba některé vazby⁹⁸ doložit dalším výskytem v korpusu.

Tanskanen(ová) užívá pro rozdělení kolokací tyto kategorie: ustálenou řadu (ordered set), která popisuje vazby mezi lexémy určité řady např. barev, dní v týdnu, kolokace spojené s aktivitou (activity-related collocation) např. *jíst chléb*, a složitá (elaborative collocation (Tanskanen, 2006)), což jsou kolokace zahrnující spojení slov v širším slova smyslu (viz např. kap. 4.3 příklad 1), jejichž vazba je založena především na rámcovém kontextu (viz výše).

⁹⁶ Čermák (2017) popisuje kolokaci vzhledem ke korpusové lingvistice – jako kolokaci označuje tedy velmi blízká spojení lexémů (např. *tratiště krve, psát dopis*), zatímco Tanskanen(ová) a Halliday a Hasan(ová) popisují kolokaci z pohledu koheze – lexémy podílející se na vazbě mohou být tedy dále od sebe. Tanskanen(ová) na základě tohoto rozdílu kritizuje rozhodnutí Hallidaye a Hasan(ové) užít název *kolokace* a k tomuto rozdílu poznamenává: „What differentiates between collocation in the lexicographic sense, on the one hand, and in the cohesive sense, on the other, is the proximity of the items. In lexicography, collocation refers to adjacent items: the item investigated is called the node, and a restricted number of items (typically from four to six) positioned on either side of the node are its collocates“ (Tanskanen, 2006, 33).

⁹⁷ „Individuální formální a významová spojitelnost, schopnost kombinace jaz. prvku s jiným n. jinými“ (Čermák, 2017).

⁹⁸ Jedná se především o méně jasné vazby, které neodpovídají češtině, angličtině a podobným jazykům.

4.1 Ustálená řada

Ustálená řada (ordered set) (Tanskanen, 2006, 61) shrnuje vazby mezi lexémy z řady, jež je ustálená v jazykovém systému (např. barvy, dny v týdnu). Tanskanen(ová) dodává, že ačkoli se jedná o relativně jasné vazby, v textu jsou méně obvyklé (Halliday & Hasan 1976, 61). Uvádí příklad (**Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**), kde vzniká vazba mezi slovy *tomorrow*, *today* a *yesterday*.

1. Judy: **Monday**?

Doreen: First thing, first thing. Mm. And come back about nine o'clock the **Saturday** night (Tanskanen, 2006, 61).

Halliday a Hasan(ová) navrhují v *Cohesion in English* řadit lexémy z ustálené řady⁹⁹ do kolokace, ale nevytváří pro ně vlastní kategorii.

V příkladu 2 vzniká vazba mezi slovy *ἄριστον* a *δειπνον*, přičemž *ἄριστον* označuje ranní jídlo¹⁰⁰ a *δειπνον* jídlo pozdější. I na jiných místech se tyto lexémy objevují v závislosti,¹⁰¹ ale lze uvažovat, že by tuto vazbu bylo možné zařadit i do jiných kategorií – např. kospecifikace, protože oba lexémy je možné zařadit pod obecnější pojem „jídlo“.¹⁰²

2. ... τὸ οὖν **ἄριστον** τοῦτο δειπνήσαντες τὴν ὑστεραίαν αὐθιγὰς μέχρι **δείπνου**,
... (Cyr. 1. 2. 11.)
... snědí snídani místo oběda a loví ještě příští den až do oběda.

Ve větě 5 jsou příklady vazeb, jejichž spojení je ustáleno v jazykovém systému – části dne, ale ve větě 3 je zřejmé, že vazba, kterou lze kategorizovat jako ustálenou řadu, může vycházet i

⁹⁹ Halliday a Hasan(ová) uvádí pojem ordered series (Halliday & Hasan, 1976, 285).

¹⁰⁰ V LSJ je *δειπνον* (s.v. *δειπνον*) přeloženo jako „evening meal, dinner, supper ...“ a *ἄριστον* (s.v. *ἄριστον*) jako „morning meal, breakfast ...“

¹⁰¹ Viz např. Plutarchos *Cato Maior* (4. 2. 2.), Athenaios *Deipnosophistae* (1. 19. 29)

¹⁰² Takto lze uvažovat i v příkladech, které uvádí Tanskanen(ová) např. členy vazby v příkladu 1 lze shrnout pod obecnější pojem *dny v týdnu* (Tanskanen, 2006, 61).

z kontextu. Ve větě 3 totiž vzniká vazba mezi slovy označující jednotlivé fáze života, které Xenofón uvádí.¹⁰³

3. νόμῳ δ' εἰς τὰς ἑαυτῶν χώρας ἕκαστοι τούτων πάρειςιν, οἱ μὲν **παῖδες** ἅμα τῇ ἡμέρᾳ καὶ οἱ **τέλειοι ἄνδρες**, οἱ δὲ **γεραῖτεροι** ἡνίκ' ἂν ἐκάστῳ προχωρῆ, πλὴν ἐν ταῖς τεταγμέναις ἡμέραις, ἐν αἷς αὐτοῦς δεῖ παρεῖναι. οἱ δὲ **ἔφηβοι** καὶ κοιμῶνται περὶ τὰ ἀρχεῖα ...

Podle zákona se každý z těchto skupin shromažďuje na příslušném místě, a to chlapci a dospělí muži každý den za úsvitu, starší, kromě určených povinných dní, kdy se jim to hodí. Mladí zůstávají ... u vládních budov.

V analyzovaném textu se dále vyskytuje ustálená řada, jejíž členy následují bezprostředně za sebou a nelze je proto označit za kohezní (viz příklad 4 – lexémy zvýrazněné tučně). Teoreticky lze ale uvažovat o vazbě mezi lexémem *θεός* a výše uvedenou řadou (*γονεύς, πατρίς a φίλος*). Tato řada by totiž mohla představovat žebříček hodnot smrtelníka a slovo *θεός* lze na takový žebříček zařadit. *θεός* se vyskytuje jako součást této řady v jiných textech jen jednou (viz Dio Chrysostomus *Orationes* (4. 91. 3.)¹⁰⁴ a je obtížné říct, zda se jedná o řadu ustálenou v jazykovém systému, nebo zda se jedná o neustálenou kolokaci, vytvořenou Xenofóntem.

4. ... **θεοῦς** ἂν μάλιστα ἀμελῶς ἔχειν καὶ περὶ **γονέας καὶ πατρίδα καὶ φίλους** (Cyr. 1. 2. 7.)

Domnívají se totiž, že nevděčníci většinou zanedbávají i své povinnosti vůči bohům, rodičům, vlasti i přátelům.

Ve větě 5 se objevují lexémy *ἠώς, ἑσπέρα, ἄρκτος a μεσημβρία*, která označují světové strany. Tyto lexémy se přirozeně objevují ve své blízkosti i v jiných textech,¹⁰⁵ ale na tomto místě se objevuje podobný problém, který se vyskytl i u kospecifikace a totiž ten, že členy řady se objevují v rámci jednoho kóla a vazba mezi nimi nevzniká.

¹⁰³ Uvedený příklad by ale fungoval i bez kontextu, zvýrazněné lexémy by neoznačovaly fáze výchovy, ale fáze života.

¹⁰⁴ Řada *γονεύς, πατρίς a φίλος* se v textech vyskytuje naopak relativně často (viz např. Diogenes Laertius *Vitae philosophorum* (7. 108. 4. a Menandros *Περὶ ἐπιδεικτικῶν* 396. 5.)

¹⁰⁵ Viz např. Theophrastos *Fragmenta* (6. 56. 12) a Strabón *Geographica* (1. 1. 6. 20.)

5. ... ὅποι ἂν ἄρξηται τις πορεύεσθαι ἀπὸ τῶν βασιλείων, ἤν τε πρὸς **ἕω** ἤν τε πρὸς **ἐσπέραν** ἤν τε πρὸς **ἄρκτον** ἤν τε πρὸς **μεσημβρίαν**. (Cyr. 1. 1. 5.)
... ať už by někdo vyšel z královského paláce na východ, na západ, na sever nebo na jih.

4.2 Kolokace spojená s aktivitou

Tanskanen(ová) zavádí další kategorii kolokace, a to kolokaci spojenou s aktivitou (angl. activity-related collocation) (Tanskanen, 2006, 61). Jedná se o vazbu mezi lexémy, jež jsou spolu propojeny na základě mimotextové souvislosti. Jedná se o případy, kdy antecedent či postcedent mají význam objektu (většinou substantivum) a kdy druhý člen má význam činnosti (většinou sloveso). V příkladu 1 tak Tanskanen(ová) uvádí jako antecedent substantivum *meals* a jako postcedent sloveso *eat*. Logické spojení těchto dvou slov nelze popřít. Na druhou stranu si lze představit extrémnější případy, kdy může být vazba jasná jen některým recipientům. Tanskanen(ová) tak poznamenává, že nelze nevytvořit určitá spolehlivá pravidla, která by nám pomohla určit, kdy vazba vzniká a kdy ne (Tanskanen, 2006, 61).

1. It means of course that they will have the utmost difficulty in paying for their **meals** in the refectories and that means that the refectories go into deficit if they can't afford to **eat** here. (Tanskanen, 2006, 62)

Jako první lze uvést příklad podobný tomu, který uvádí Tanskanen(ová) (srov. příklad 1 a 2), protože v příkladu 2 vzniká vazba jednak mezi slovy *ἐσθίω* a *κάρδαμον* (v textu zvýrazněno podtržením), tedy slovesem s významem jíst a substantivem s významem *pokrm*, jednak mezi substantivem *ὔδωρ*, které se překládá jako voda, a *πίνω* s významem *pít* (v textu zvýrazněno kurzívou). Obě dvojice se zakládají na relativně obligátních spojeních, tedy *jíst pokrm* a *pít vodu*.

2. εἰ δέ τις αὐτοὺς οἶεται ἢ **ἐσθίειν** ἀηδῶς, ὅταν **κάρδαμον** μόνον ἔχωσιν ἐπὶ τῷ σίτῳ, ἢ **πίνειν** ἀηδῶς, ὅταν **ὔδωρ** πίνωσιν ... (Cyr. 1. 2. 11.)
Jestli si někdo myslí, že jedí a pije bez chuti, mají-li k jídlu jen řeřichu a k pití vodu
...

V příkladu 3 se vytváří vazba mezi slovy *παῖς* a *μανθάνω*, u kterých lze zvažovat spojení, přihlédneme-li k faktu, že dle Xenofónova výkladu je obvyklé, že chlapci navštěvují školu a

že se tato slova objevují ve spojení i v jiných textech.¹⁰⁶ Na tomto místě se ale participium *μανθάνοντες* váže na sloveso *διάγω*, které vyžaduje participiální doplnění (LSJ, 1996, s. v. *διάγω*), tzv. kvazi-perifrastická konstrukce. Příklad de facto odpovídá paradigmatu Tanskanen(ové), tedy vazbě mezi substantivem a slovesem (v různém pořadí) (Tanskanen, 2006, 62).

3. οἱ μὲν δὴ **παῖδες** εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶντες διάγουσι **μανθάνοντες**
δικαιοσύνην: (Cyr. 1. 2. 6.)

*Chlapci chodí do školy a učí se tam spravedlnosti. Dosl. Chlapci chodí do školy
a čas tráví tak, že se učí spravedlnosti. dosl čas tráví učice se Dosl. učením*

V textu ale lze nalézt i vazby nejen mezi slovesem a substantivem (viz příklad 4 a 4), jak definuje kolokaci spojenou s aktivitou Tanskanen(ová) (viz výše), ale vazbu mezi dvěma slovesy. V příkladu 4 se vytváří vazba mezi slovesem *ἀσθενέω* a *ἀποθνήσκω*. Slova spolu logicky souvisí – nemoc může způsobit smrt, objevují se spolu i v jiných textech.¹⁰⁷ Oba výrazy tak spadají do stejného lexikálního pole.

4. καὶ γὰρ **ἀσθενήσαντος** αὐτοῦ οὐδέποτε ἀπέλειπε τὸν πάππον οὐδὲ κλαίων ποτὲ
ἐπαύετο, ἀλλὰ δῆλος ἦν πᾶσιν ὅτι ὑπερεφοβεῖτο μή οἱ ὁ πάππος **ἀποθάνῃ**: (Cyr. 1.
4. 2.)

*Když byl dědeček nemocný, Kýros ani na chvíli od něho neodcházel a stále plakal;
každý jasně viděl, jak velký má strach, aby mu děd nezemřel.*

4.3 Složitá kolokace

Poslední podkategorii kolokace nazývá Tanskanen(ová) *Elaborative collocation* (Tanskanen, 2006, 62). Tanskanen(ová) do této podkategorie řadí vazby, které „není možné zařadit ani do ustálené řady, ani do kategorie kolokace spojené s aktivitou (Tanskanen, 2006, 62).“ V příkladu 1 tak Tanskanen(ová) vidí vazbu mezi slovy *Holocaust* a *Nazi point of view*. Ačkoli spolu oba pojmy souvisí, nelze jejich vztah popsat jinak, než že tato souvislost vychází z nějaké mimotextové skutečnosti (v tomto případě z historie).

¹⁰⁶ Viz např. Theognis *Elegiae* 1. 28 a Diogenes Laertios *Vitae philosophorum* 2. 80. 5.

¹⁰⁷ Viz Plutarchos *Fragmenta* (74. 5.) a Isocrates *Aegineticus* (19. 24. 5.) atd.

1. On the topic of the firing of Christina Jeffrey as US House of Representatives historian. The reason she was fired was because she complained in 1986 that a proposed Jr. High curriculum on the **Holocaust** was not balanced or objective because it did not include the **Nazi point of view**. (Tanskanen, 2006, 63)

Tanskanen(ová) operuje s pojmem rámcového konceptu (*frame concept*) (Tanskanen, 2006, 63). Rámce fungují na základě vyvolávání souvislostí. V příkladu jednak tak rámec vyvolává skrze slovo Holocaust slova jako Nacisté apod.

Kromě *rámce* ale existuje s ním spojený koncept tzv. *spouštěče* (*trigger*), kterým je nejčastěji opakování (Tanskanen, 2006, 63). Tanskanen(ová) tak uvádí větu v příkladu 2, kde jako spouštěč funguje lexém *Cambridge's* (v textu zvýrazněno podtržením), tedy něco, co recipientovi propojí pojmy.

2. . . . at the beginning of the Michaelmas term 1955, Sylvia's first year at **Cambridge**. I had walked into **Cambridge's Mill Lane** lecture room a few minutes early. . . (Tanskaen, 2006, 63).

V analyzovaném textu se nevyskytla žádná vazba, která by se dala zařadit do tohoto typu. Teoreticky lze ale ukázat alespoň příklad 3, kde může vznikat vazba mezi *Ἀσία* a vyjmenovanými asijskými národy.¹⁰⁸

3. καὶ τὰ ἐν **τῇ Ἀσίᾳ ἔθνη** αὐτόνομα ὄντα ὀρμηθεὶς σὺν ὀλίγῃ Περσῶν στρατιᾷ ἐκόντων μὲν ἠγήσατο **Μήδων**, ἐκόντων δὲ **Υρκανίων**, κατεστρέψατο δὲ **Σύρους, Ἀσσυρίους**, ... (Cyr. 1. 1. 4.)
... *Kýros zastihl právě tak samostatné národy v Asii, vypravil se s malou armádou Peršanů Mproti nim a stal se vládcem Médů a Hyperkaniů, kteří se k němu přidali dobrovolně, podmanil si Syry, Asyřany ...*

Shrneme-li příklady z Collaborating towards coherence (Holocaust – Nazi point of view, LA Times – Articles, Cambridge – Mill Lane lecture room (Tanskanen, 2006, 62)), je zřejmé, že vazba vždy vzniká mezi názvy (Cambridge – Mill Lane lecture room) nebo velmi specifickými

¹⁰⁸ Tuto vazbu bychom mohli vnímat i jako specifikaci – obecnější pojem (název asijských národů) je následován jednotlivými zeměmi. Abychom tuto vazbu ale vnímali, je třeba mít mimotextovou znalost toho, že tyto národy žijí v Asii. Podobně je třeba mít mimotextovou znalost např. v příkladu 2, abychom si spojili Cambridge a místnost v ní lokalizovanou.

pojmy (Holocaust – Nazi). V examinovaném textu vzhledem k jeho povaze se takových odborných názvů vyskytuje minimum.

V posledním příkladu 4 vzniká vazba mezi substantivy μάχη a στρατιώτης. To, že spolu souvisí je zřejmé – *boj a voják*. Vyskytují se tedy ve společném sémantickém rámci¹⁰⁹ (ačkoli chybí *trigger*) a tato slova se v podobné souvislosti objevují i v jiných textech.¹¹⁰ Tento případ ale úplně neodpovídá příkladům Tanskanen(ové) (2006, 62) z kapitoly *Elaborative collocation* (viz výše), protože se jedná o substantiva bez zvláštního významu či nějaké mimotextové znalosti (srov. příklady Tanskanen(ové) uvedené výše). Vystává tedy otázka, kam lze tuto vazbu a jí podobné zařadit, zda do složité kolokace, nebo třeba do kolokace spojené s aktivitou.

4. ἦν δέ ποτε ἄρα ἀνάγκη γένηται καὶ ἐν τῷ ἰσοπέδῳ ... **μάχη**ν συνάπτειν ... αἱ ἐκ πολλοῦ παρεσκευασμένοι πλεονεξίαι μέγα δύνανται. ταύτας δὲ ἐγὼ λέγω εἶναι, ἦν **τῶν στρατιωτῶν** εἶ μὲν τὰ σώματα ἡσκημένα ἦ, ... (Cyr. 1. 6. 41.)
A kdyby pak někdy ... bylo nutno svést bitvu na rovině ... právě tehdy budou velmi důležité výhody, které sis už dlouho získával. Myslím tím dobrou tělesnou ... připravenost vojáků ...

Kromě Tanskanen(ové) mluví velmi obecně o jevu podobném kolokaci Daneš: „Týž PŘ [předmět řeči] může být vyjádřen v postcedentu jakýmkoli výrazem odvoditelným z kontextu (patří sem i případy vyjádření obrazného)“ (Daneš, Grepl & Hlavsa 1987, 696). Taková vazba, o níž mluví Daneš, má specifitější podmínky než ta, kterou popisuje Tanskanen(ová), protože Daneš o tomto jevu jednak mluví v kontextu koreference (předměty řeči musí být koreferenční), a požaduje, aby byl vyvoditelný z kontextu. Uvádí příklad (5), kde vzniká vazba mezi slovem „penicilín“ a slovy „ten bílý prášek“.¹¹¹

5. **Penicilín** se tímto postupem vyloučí v čisté podobě. Nahlížel jsem přes sklo, kde se **(ten) bílý prášek** ... (Daneš, Grepl a Hlavsa 1987, 696)

¹⁰⁹ στρατιώτης – μάχομα - μάχη

¹¹⁰ Viz Plutarchos *Apothegmata Laconica* (208b -242d), *Publicola* 9. 5. 1.; Demosthenes *Adversus Leptinem* (52. 7.) atd.

¹¹¹ Na druhou stranu by se dvojice *penicilín x ten bílý prášek* dala považovat za ekvivalenci. Zde ji uvádíme kvůli tomu, že pro její interpretaci je třeba určitá mimotextová znalost, která je důležitá pro složitou kolokaci.

Rozdíl mezi příklady Tanskanen(ové) a Daneše je tedy jasný: I kdyby recipient Danešova příkladu nevěděl, co penicilín je, stále by se v textu vyznal, a to především díky identifikátoru „ten“, který podporuje koreferenčnost a dopomáhá tak porozumění. V situaci, kdy by v příkladu 1 čtenář neznal pojem *Holokaust*, text by pro něj byl hůře pochopitelný.

5 Analýza souvislé pasáže Xen. Cyr. 1. 6. 21 – 22.

Lexikální koheze je nedílnou částí textu a pro pochopení jejího fungování je třeba ji vidět v širším rámci. Z toho důvodu se pokusíme její působení ukázat na vybraném úseku textu. Jedná se o dialog mezi Kýrem a jeho otcem (Cyr. 1. 6. 21. – 22.). To, že jde o dialogickou pasáž, je třeba zmínit, protože vazby se mohou lišit v závislosti na vypravěčském postupu (viz např. věty 8 a 9). První úsek (věta 1 – 8) je Kambýsův monolog, který střídá sled relativně krátkých vět, kdy promlouvají Kýros a Kambýsés (věta 8 – 11). Následuje další Kambýsův monolog (11. – 14.).

21. (1.) καὶ ἐπὶ μὲν γε τὸ ἀνάγκη ἔπεσθαι αὕτη, ὃ παῖ, ἢ ὁδός ἐστιν: ἐπὶ δὲ τὸ κρεῖττον τούτου πολὺ, τὸ ἐκόντας πείθεσθαι, ἄλλη ἐστὶ συντομωτέρα. (2.) ὄν γὰρ ἂν ἠγήσωνται περὶ τοῦ συμφέροντος ἑαυτοῖς φρονιμώτερον ἑαυτῶν εἶναι, τούτῳ οἱ ἄνθρωποι ὑπερηδέως πείθονται. (3.) γνοίης δ' ἂν ὅτι τοῦθ' οὕτως ἔχει ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς κάμνουσιν, ὡς προθύμως τοὺς ἐπιτάζοντας ὅ τι χρῆ ποιεῖν καλοῦσι: (4.) καὶ ἐν θαλάττῃ δὲ ὡς προθύμως τοῖς κυβερνήταις οἱ συμπλέοντες πείθονται: (5.) καὶ οὐς γ' ἂν νομίσωσί τινες βέλτιον αὐτῶν ὁδοὺς εἰδέναι, ὡς ἰσχυρῶς τούτων οὐδ' ἀπολείπεσθαι θέλουσιν. (6.) ὅταν δὲ οἴωνται πειθόμενοι κακόν τι λήψεσθαι, οὔτε ζημίαις πάνυ τι θέλουσιν εἶκειν οὔτε δώροις ἐπαίρεσθαι. (7.) οὐδὲ γὰρ δῶρα ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κακῷ ἐκὼν οὐδεὶς λαμβάνει. 22. (8.) λέγεις σύ, ὃ πάτερ, εἰς τὸ πειθομένους ἔχειν οὐδὲν εἶναι ἀνυσιμώτερον τοῦ φρονιμώτερον δοκεῖν εἶναι τῶν ἀρχομένων. (9.) λέγω γὰρ οὐκ, ἔφη. (10.) καὶ πῶς δὴ τις ἂν, ὃ πάτερ, τοιαύτην δόξαν τάχιστα περὶ αὐτοῦ παρασχέσθαι δύναίτο; (11.) οὐκ ἔστιν ἔφη, ὃ παῖ, συντομωτέρα ὁδὸς ἐπὶ τό, περὶ ὧν βούλει, δοκεῖν φρόνιμος εἶναι ἢ τὸ γενέσθαι περὶ τούτων φρόνιμον. (12.) καθ' ἐν δ' ἕκαστον σκοπῶν γνώση ὅτι ἐγὼ ἀληθῆ λέγω. (13.) ἦν γὰρ βούλη μὴ ὦν ἀγαθὸς γεωργὸς δοκεῖν εἶναι ἀγαθός, ἢ ἵππεὺς ἢ ἰατρὸς ἢ αὐλητὴς ἢ ἄλλ' ὅτιοῦν, ἐννόει πόσα σε δέοι ἂν μηχανᾶσθαι τοῦ δοκεῖν ἕνεκα. (14.) καὶ εἰ δὴ πείσαις ἐπαινεῖν τέ σε πολλούς, ὅπως δόξαν λάβοις, καὶ κατασκευὰς καλὰς ἐφ' ἐκάστῳ αὐτῶν κτήσαιο, ἄρτι τε ἐξηπατηκῶς εἴης ἂν καὶ ὀλίγῳ ὕστερον, ὅπου πείραν δοίης, ἐξεληλεγμένος ἂν προσέτι καὶ ἀλαζῶν φαίνοιο.

Ve větě 1 vzniká jako první vazba mezi lexémy *ἀνάγκη* a *ἐκὼν* (v textu zvýrazněno jednoduchým podtržením),¹¹² a to kontrast. Ačkoli se na tomto místě nejedná o stejné slovní druhy, oba lexémy uvádí motivaci *poslouchání*. K tomu, že se jedná o kontrast, přivádí i partikule *μὲν* a *δὲ*. Dále zde probíhá substituce zájmenem *οὗτος* (v textu zvýrazněno dvojitým podtržením), kdy substituendem je *τὸ ἀνάγκη ἔπεσθαι*.¹¹³ Vazba může vznikat i mezi *ἔπεσθαι* a *πειθεσθαι* (v textu zvýrazněno kurzívou), jakožto kontextovými synonymy, nebo spíše na základě metafory – *následování cesty* znamená *poslouchání*.

1. (Καμβύσης:) καὶ ἐπὶ μὲν γε τὸ ἀνάγκη ἔπεσθαι αὕτη, ὃ παῖ, ἡ ὁδὸς ἐστὶν: ἐπὶ δὲ τὸ κρεῖττον τούτου πολὺ, τὸ ἐκόντας πειθεσθαι, ἄλλη ἐστὶ συντομωτέρα.

Tohle je, synu, cesta k vynucené poslušnosti, kdežto k poslušnosti daleko významnější, dobrovolné, vede cesta jiná, kratší. Dosl. Toto je cesta k následování z nutnosti, k tomu, mnohem lepšímu než toto, tedy dobrovolnému poslouchání, je jiná, kratší cesta.¹¹⁴

Ve větě 2 probíhá opět substituce, a to jednak substituce v řečtině nevyjádřeného podmětu (v češtině *lidé*) substituentem *ἑαυτοῦ* (v textu vyznačeno dvojitým podtržením),¹¹⁵ a jednak substituce zájmenem *οὗτος*, přičemž substituendum je vedlejší věta *ὄν γὰρ ἂν ἠγήσωνται* (vyznačeno jednoduchým podtržením). Dále se opakuje sloveso *πειθω* z minulé věty (věta 1) (vyznačeno kurzívou).

2. ὄν γὰρ ἂν ἠγήσωνται περὶ τοῦ συμφέροντος ἑαυτοῖς φρονιμώτερον ἑαυτῶν εἶναι, τούτω οἱ ἄνθρωποι ὑπερηδέως πειθονται.

To je tak, o kom jsou lidé přesvědčeni, že ví líp než oni sami, co je pro ně dobré, toho poslouchají s větší radostí.

¹¹² V LSJ *ἀνάγκη* přeloženo jako ... perforce, of necessity ... (LSJ, 1996, s. v. *ἀνάγκη*) a *ἐκὼν* jako „readily, wittingly, purposely“ (LSJ, 1996, s. v. *ἐκὼν*), což není pro toto místo vhodný překlad. *Brill* navrhuje „willing, consenting, voluntary ...“ (Montanari, 2015, s. v. *ἐκὼν*).

¹¹³ *Τούτου* lze interpretovat jako: mnohem lepší než toto (než poslouchání z nutnosti).

¹¹⁴ Srov. pour se faire obeir de force c'est bien la marche a suivre, mais pour obtenir ce qui vaut beaucoup mieux il existe une autre voie plus courte

¹¹⁵ Zájmeno *ἑαυτοῦ* se ve větě 2 vyskytuje dvakrát. Každý tento výskyt (*ἑαυτοῖς* a *ἑαυτῶν*) substituuje totéž substituendum.

Ve větě 3 probíhají hned dvě substituce, a to jednak substituce zájmenem *οὗτος* (v textu vyznačeno kurzívou) a adverbiem *οὕτως* (vyznačeno jednoduchým podtržením). Oba substituenty nahrazují předešlý text, tedy Kambýsova předešlá slova (*že se tato věc, o které jsem mluvil ...*) substituuje jak *οὗτος*, tak *οὕτως* (*že se to má tak, že lidé raději poslouchají lidi znalejší*).¹¹⁶

3. γνοίης δ' ἂν ὅτι **τοῦθ' οὕτως** ἔχει ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς κάμνουσιν, ὡς προθύμως τοὺς ἐπιτάξοντας ὅ τι χρῆ ποιεῖν καλοῦσι:
Že mám pravdu, to můžeš poznat na lidech v mnoha příkladech, například na nemocných, jak rádi k sobě volají ty, kteří jim dovedou přikázat, co mají dělat: dosl. poznal bys, že se tyto věci takto mají ...

Ve větě 4 vzniká vazba mezi *θάλασσα* a *κυβερνήτης*, kterou bychom mohli zařadit do kolokace spojené s aktivitou, ačkoli se na tomto místě jedná o dvě substantiva, což Tanskanen(ová) (2006), která tuto kategorii pojednává, neuvádí. Výše zmíněné lexémy ale spolu souvisí – *kormidelník pracuje na moři*. Podobně by mohla vznikat vazba mezi *θάλασσα* a *συμπλέων*. Tuto vazbu také můžeme zařadit do kolokace spojené s aktivitou (*lidé, kteří se plaví, se plaví po moři*).

4. καὶ ἐν **θαλάττῃ** δὲ ὡς προθύμως τοῖς **κυβερνήταις οἱ συμπλέοντες** πείθονται:
nebo jak ochotně cestující na moři poslouchají kormidelníka,

Ve větě 5 vzniká za první vazba substitucí zájmenem *ἑαυτοῦ*. Substituendum je na tomto místě lexém *τις* (vyznačeno jednoduchým podtržením). *ἑαυτοῦ* je zde v genitivu plurálu ve funkci genitivu komparativního. Za druhé zájmeno *οὗτος* substituuje vedlejší větu *οὓς γ' ἂν νομίσωσί τινες βέλτιον αὐτῶν ὁδοὺς εἰδέναι*, tedy *ty, o kterých si někteří myslí, že znají cestu lépe* (vyznačeno kurzívou).

5. καὶ οὓς γ' ἂν νομίσωσί **τινες βέλτιον αὐτῶν** ὁδοὺς εἰδέναι, ὡς ἰσχυρῶς **τούτων** οὐδ' ἀπολείπεσθαι θέλουσιν.
nebo jak neradi se lidé odlučují od těch, o nichž si myslí, že znají cestu lépe než oni.

Ve větě 6 se zdá, že by mohla vznikat vazba, konkrétně kontrast, mezi *κακόν* (věta 6) a *βέλτιον* (ve větě 5) (vyznačeno dvojitým podtržením). Při bližším pohledu na věty ale zjistíme, že se

¹¹⁶ Srov. „Tu pourrais te rendre compte **qu'il en est ainsi** dans bien des cas par exemple ...“ (Xénophón, 1972).

slova týkají jiných témat – βέλτιον se vztahuje ke znalosti cesty a κακόν k následkům poslušnosti. Zároveň je βέλτιον v komparativu a κακόν v pozitivu. Ve větě 5 také končí příměr, který Astyagés předkládá a ve větě 6 začíná nové téma. Kontrast ale na tomto místě může vznikat mezi ζημία a δῶρον (v textu vyznačeno kurzívou), ačkoli se zakládá na kontextu. ζημία totiž funguje na tomto místě jako negativní donucovací prostředek k poslušnosti a δῶρον jako pozitivní.¹¹⁷

6. ὅταν δὲ οἴωνται πειθόμενοι κακόν τι λήψεσθαι, οὔτε ζημίαις πάνυ τι θέλουσιν εἶκειν οὔτε δώροις ἐπαίρεσθαι.

Když se naproti tomu někdo domnívá, že si poslušností nějak uškodí, ani trest jím příliš nepohne, ani dary ho nezlákají.

Ve větě 7 se opakuje jednak lexém δῶρον z předešlé věty (6) (vyznačeno jednoduchým podtržením), jednak κακόν také z předešlé věty (6). Zároveň v této větě opět dochází k substituci, tentokrát lexém ἑαυτοῦ substituuje zájmeno οὐδείς – zajímavé je, že na tomto místě je substituent v antecedentu, zatímco substituendum v postcedentu.

7. οὐδὲ γὰρ δῶρα ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κακῷ ἐκὼν οὐδείς λαμβάνει.

Vždyť ani dary, které by mu mohly přinést škodu, nepřijímá nikdo rád.

Ve větě 8 se objevuje jednak lexém λέγω, který se opakuje ve větě 9 (zvýrazněno jednoduchým podtržením). Jedná se jednak o utvrzení Kambýsových slov, ale i o orientátor pro recipienta – zopakování slovesa λέγω (a změna osoby) napovídá, že nyní promlouvá někdo jiný.

Další vazba ve větě 8 vzniká mezi participiem πείθομαι¹¹⁸ a participiem ἄρχομαι, a to kolokace spojená s aktivitou – *ovládání poslouchají*.

8. λέγεις σύ, ὦ πάτερ, εἰς τὸ πειθομένους ἔχειν οὐδὲν εἶναι ἀνυσιμώτερον τοῦ φρονιμώτερον δοκεῖν εἶναι τῶν ἀρχομένων.¹¹⁹

¹¹⁷ Na druhou stranu bychom mohli vazbu mezi lexémy ζημία a δῶρον považovat za kospecifikaci – každý lexém označuje jeden donucovací prostředek.

¹¹⁸ V LSJ pasivum přeloženo jako „obey“ (LSJ, 1996, s. v. πείθω).

¹¹⁹ Možná jsou i různoctení, kdy místo λέγεις (D, F) je: (H A G): ἔφη, ὦ πάτερ, či (C E R): ὦ πάτερ, ἔφη (Xenofón, 1970b). Pro naši práci je možné užití slovesa φημί stejně závažné jako užití λέγω (viz komentář k větě 8 a 9).

Kýros: Ty tvrdíš, otče, že není účinnější prostředek k získání poslušnosti než být považován za rozumnějšího, než jsou podřízení?

Ve větě 9 se vyskytuje vedle λέγω sloveso φημί (vyznačeno kurzívou), které je se slovesem λέγω synonymní. Vzhledem k tomu, že se ale nejedná o přímou řeč (sloveso φημί tak není na stejné úrovni jako λέγω), je otázka, zda se mezi těmito synonymy vytváří vazba. Tato situace je typická pro dialogické pasáže.

9. λέγω γὰρ οὖν, ἔφη.

Kambýsés: To tvrdím. Dosl. „To tvrdím,“ řekl.

Ve větě 10 vzniká vazba mezi *τοιαύτη δόξα* (10) a *φρονιμώτερον ... εἶναι* (viz věta 8) (vyznačeno dvojitým podtržením). Tyto lexémy lze označit za kontextová synonyma – Kýros se ptá na to, *jak si zřídít takové mínění o sobě*, a má tím na mysli mínění, že je *rozumnější než jeho podřízení*. *δόξα* se pak stává kontextovým synonymem předešlého výrazu až působením lexému *τοιαύτη* – *jak bych dosáhl takové slávy (která už byla zmíněna)*. 10 se také opakuje oslovení *ὦ πάτερ* z věty 8. Oslovení (a jejich opakování) jsou podobně jako časté opakování sloves dicendi typická pro dialogické pasáže.

10. καὶ πῶς δὴ τις ἄν, ὦ πάτερ, τοιαύτην δόξαν τάχιστα περὶ αὐτοῦ παρασχέσθαι δύναιτο;

A jak by se dalo takové mínění o sobě nejrychleji získat? Dosl. A jak by někdo mohl, otče, co nejrychleji získat takové mínění o sobě?

Ve větě 11 se opakuje nejen lexém *φρόνιμος*, ale dokonce celé spojení *δοκεῖν φρόνιμος εἶναι* z věty 8 (vyznačeno dvojitým podtržením). Jak jsme ale řekli výše, k prvnímu výskytu *δοκεῖν φρόνιμος εἶναι* (věta 8) odkazuje lexém *δόξα* ve větě (věta 10). Na tomto místě se tedy jedná o kohezní řetězec počínající ve větě 8.

V rámci věty 11 se dále opakuje slovo *φρόνιμος* (v textu vyznačeno dvojitým podtržením) a probíhá substituce zájmenem *οὗτος*, kdy substituendum je vedlejší věta *περὶ ᾧν βούλει, δοκεῖν φρόνιμος εἶναι*, tedy *stát se znalcem v těch věcech, ohledně kterých se chceš zdát vzdělaný*.

11. οὐκ ἔστιν ἔφη, ὦ παῖ, συντομωτέρα ὁδὸς ἐπὶ τό, περὶ ᾧν βούλει, δοκεῖν φρόνιμος εἶναι ἢ τὸ γενέσθαι περὶ τούτων φρόνιμον.

Není žádná kratší cesta než stát se doopravdy znalcem v tom, v čem chceme být za znalce pokládáni.

Ve větě 12 nenalezneme žádnou vazbu v pravém smyslu. Podíváme-li se ale na český překlad a srovnáme-li ho s řeckým textem, zjistíme, že zatímco řečtina užívá číslovku a adjektivum, čeština má tendenci využít zevšeobecňující substantivum *případ*.

12. καθ' ἓν δ' ἕκαστον σκοπῶν γνώσῃ ὅτι ἐγὼ ἀληθῆ λέγω.

Podíváš-li se na jednotlivé případy, poznáš, že mám pravdu. Dosl. Když prozkoumáš po jednom každé ...

Ve větě 13 vzniká řada kohyponym *γεωργός, ἵππευς, ἰατρὸς* a *ἀγλήτης*, jakožto povolání. Mohlo by se tedy zdát, že se jedná o kospecifikaci – vidíme řadu slov na podobné obecné úrovni, která mají společný obecnější pojem (*zaměstnání*). Vzhledem k tomu, že ale následují bezprostředně za sebou, nevytváří se mezi nimi vazba. Kromě zmíněných slov se ve větě 13 objevuje lexém *δοκεῖν* (v textu zvýrazněno jednoduchým podtržením), a to jako opakování. Toto slovo se objevuje napříč celým textem, protože je to jedno z hlavních témat – *zdát se rozumným*.

13. ἦν γὰρ βούλη μὴ ὦν ἀγαθὸς γεωργὸς δοκεῖν εἶναι ἀγαθός, ἢ ἵππευς ἢ ἰατρὸς ἢ ἀγλήτης ἢ ἄλλ' ὅτιοῦν, ἐννόει πόσα σε δέοι ἂν μηχανᾶσθαι τοῦ δοκεῖν ἕνεκα.

Vždyť kdybys chtěl být pokládán za dobrého rolníka, jezdce lékaře, pištěce nebo něco podobného, aniž bys takový byl, jaké triky by sis musel vymýšlet, abys takové zdání vzbudil.

Ve větě 14 vzniká vazba mezi slovesem *ἐπαινέω* a *δόξα*¹²⁰ - pokud je někdo chválen, získává z toho dobrou pověst, slávu. Tuto vazbu bychom mohli zařadit do kolokace spojené s aktivitou. Vedle této vazby dochází k substituci lexémem *αὐτός*, který substituuje nevyjádřený podmět.

14. καὶ εἰ δὴ πείσαις *ἐπαινεῖν* τέ σε πολλούς, ὅπως *δόξαν* λάβεις, καὶ κατασκευὰς καλὰς ἐφ' ἑκάστῳ *αὐτῶν* κτήσαιο, ἄρτι τε ἐξηπατηκῶς εἶης ἂν καὶ ὀλίγῳ ὕστερον, ὅπου πεῖραν δοίης, ἐξεληλεγμένος ἂν προσέτι καὶ ἀλαζῶν φαίνοιο.

A i kdybys přesvědčil mnoho lidí, aby tě chválilo, takže bys z toho měl slávu, a kdybys

¹²⁰ V LSJ je *ἐπαινέω* přeloženo jako „praise“ (LSJ, 1996, s. v. *ἐπαινέω*) a *δόξα* jako *good repute, honour, glory* (LSJ, 1996, s. v. *δόξα*).

sis pro každé takové zaměstnání pořídil pěkné nářadí, pro tu chvíli by se ti klam podařil, ale v krátkém čase, až bys měl podat důkaz svých schopností, byl bys usvědčen a prozradil by ses jako mluvka.

Pro lepší orientaci jsme vytvořili tabulku (viz Příloha), kde jsou vypsány jednotlivé vazby a jejich členy. Jako závěr lze říct, že nejčastějšími vazbami ve výše uvedeném textu jsou substituce (objevuje se jedenáctkrát) a opakování (objevuje se šestkrát). Objevila se i řada vazeb založených na kontextu (*ζημία a δῶρον, φρονιμώτερον ... εἶναι a τοιαύτη δόξα*).

Vzhledem k tomu, že se jedná o dialogický text, vyskytují se tu určité vazby pro psaný dialogický diskurz typické – jednak je to opakování oslovení (*ὦ πάτερ*), a časté opakování sloves dicendi (*λέγω*).

6 Závěr

Cílem této práce bylo primárně zmapovat prostředky lexikální koheze na starořeckém textu a vytvořit jejich přehled s ohledem právě na řečtinu. Zjistili jsme, že je možné aplikovat kategorie z jiných jazyků na starořečtinu relativně bez problémů. To, že některých vazeb jsme v textu našli málo (**kospecifikace, ustálená řada**), neznamená, že by v řečtině neexistovaly nebo byly neobvyklé. Výskyt prostředků je dán spíše povahou textu než jazykem samotným (zdroje pracující s češtinou,¹²¹ angličtinou¹²² či ruštinou¹²³ uvádí víceméně tytéž kategorie, které se liší jen v podrobnostech).¹²⁴

Lexikální kohezi jsme rozdělili na **reiteraci** a **kolokaci**, což se ukázalo jako vhodné vzhledem k tomu, že většina monografií uplatňuje toto rozdělení. Tak jsme získali více podnětů k analýze, než kdybychom užili např. rozdělení J. R. Martina (1992).¹²⁵ Na druhou stranu se ukázalo, že jednotlivé typy kolokací (**ustálená řada** (viz 4.1), **kolokace spojená s aktivitou** (viz (4.2)) a **složitá kolokace** (viz 4.3)) je třeba zpracovat ještě podrobněji, než jak byly zpracovány dosud.

¹²¹ Daneš, Grepl & Hlavsa, 1987; Nekula, 2017a atd.

¹²² Halliday & Hasan, 1967; Tanskanen, 2006 atd.

¹²³ Vychodilová, 2008

¹²⁴ Tak jsme zjistili, že např. ačkoli nemůžeme užít rozdělení substituce na nominální, verbální a klausální z Cohesion in English (Halliday & Hasan, 1976), substituce v analyzovaném textu a potažmo i v řečtině existuje.

¹²⁵ Viz 2.2.1

Tato poznámka se obzvláště týká kolokace spojené s aktivitou. Tanskanen(ová) (2006) totiž nabízí jen příklady vazby mezi slovesem a substantivem, ale jak jsme ukázali (viz kap. 4.2) vzniká vazba i mezi dvěma slovesy či substantivy.

Jako typy **reiterace** a **kolokace** jsme se snažili využít co nejvíce navrhovaných možností, a tak jsme dospěli celkem k jedenácti typům vazeb (viz tabulka Tabulka 1).

Tabulka 1

Reiterace	Opakování	Jednoduché
		Komplexní
	Substituce	
	Ekvivalence	Úplná a částečná
		Kontextová
	Hyponymně-hyperonymní vztah	Generalizace
		Specifikace
Kospecifikace		
Kolokace	Ustálená řada	
	Kolokace spojená s aktivitou	
	Složitá kolokace	

Srovnáme-li četnost výskytů vazeb **reiterace**, je nejčastější vazbou **substituce** (jen v relativně krátké páté kapitole se vyskytuje jedenašedesátkrát).¹²⁶ Další velmi častou vazbou je **opakování** (to se rovněž v páté kapitole vyskytuje dvacet čtyřikrát s tím, že několikrát se vyskytuje kohezní řetězec složený jen z opakování (např. slovo καρπός v 1. 5. 10)).¹²⁷ Naopak

126 Cyr. 1. 5. 1 (9x), 1. 5. 2.; 1. 5. 3. (6x), 1. 5. 4. (3x); 1. 5. 5. (8x); 1. 5. 6. (4x); 1. 5. 7. (3x); 1. 5. 8. (3x); 1. 5. 9. (6x); 1. 5. 10. (5x); 1. 5. 11. (8x); 1. 5. 12.; 1. 5. 13. (3x); 1. 5. 14. (2x).

127 Cyr. 1. 5. 1. (3x), 1. 5. 2. (3x), 1. 5. 3., 1. 5. 4. (3x), 1. 5. 5. (5x), 1. 5. 9. (3x), 1. 5. 10., 1. 5. 11. (2x), 1. 5. 13. (2x), 1. 5. 14.

nejméně zastoupenou vazbou je pak **kospecifikace**. Kromě příkladů zmíněných v této práci (kap. 3.5.4 a kap. 5) jsme jiné nenalezli.¹²⁸ V textu se sice vyskytuje často řada kohyponym, ta však následují bezprostředně za sebou (např. výčet zvířat v *Cyr.* 1. 4. 7.); ale řada za sebou jdoucích lexémů, ať už je spojuje jakýkoli vztah, nevytvářejí kohezní vazbu.

Ohledně **kolokace** lze říct, že nejméně je v analyzovaném textu zastoupená **ustálená řada** (vyskytla se jen čtyřikrát).¹²⁹ Nejčastější je pak **kolokace spojená s aktivitou**, ale přesné číslo nelze určit, protože **kolokace spojená s aktivitou** obsahuje tolik hraničních případů, že není možné přesně spočítat její výskyty bez rozsáhlejšího komentáře s odůvodněním, proč jsme se rozhodli konkrétní vazbu započítat. Závěr o četnosti výskytů **složitě kolokace** je obtížné vyslovit, protože jsme zjistili, že **složitá kolokace**, tak jak ji vidí Tanskanen(ová), se v textu objevuje jen jednou, a to jako velmi hraniční případ (viz příklad 3 v kap. 4.3).

Vraťme se nyní podrobněji k **reiteraci**. **Opakování** jsme v analyzovaném textu našli jak jednoduché, tak komplexní. Jak bylo řečeno výše, je velmi častým jevem a díky tomu, že je snadnorozpoznat v textu, silně přispívá k lepší srozumitelnosti textu. **Opakování** může pokrývat jak koreferenční, tak nekoreferenční vazby. Nekoreferenční vazby mají pak tendenci se vyskytovat v textu, který pokrývá jedno téma (chov koní v 1. 3. 3.).

Velmi podobná opakování je **substituce zájmeny**. Je jedním z nejčastějších jevů v analyzovaném textu. Tento vysoký počet může být dán jak množstvím různých variací zájmen ve starořečtině, tak relativní jasností zájmen (substituce je vždy koreferenční, zájmena si stále drží své vlastnosti¹³⁰), a tudíž větší celistvostí textu. Na druhou stranu příliš vysoké množství zájmen v textu může být zavádějící (viz příklad 1 v kap. 3.3.2).

Snahou obměnit text a neužívat jen **opakování** či **substituci** je motivována i **ekvivalence**. Není natolik častá jako opakování či substituce. To je dáno především možnostmi jazyka – ne

¹²⁸ Jak bylo řečeno v kap. 3.5.4, v textu se vyskytují vazby mezi názvy území či národy, které můžeme považovat za kospecifikaci. Vazby mezi jinými lexémy (tedy mezi lexémy, které neoznačují národy apod.) se objevuje zřídka.

¹²⁹ Všechny nalezené výskyty jsou uvedeny v kapitole 4.1.

¹³⁰ Např. zájmeno ἐκεῖνος stále odkazuje ke vzdálenějšímu předmětu, ačkoli funguje i jako substituent.

všechna slova mají svá synonyma, a pokud už synonymum existuje, může mít mírně odlišný význam, který už mění sdělení.¹³¹

V pomyslné opozici k ekvivalenci stojí kontrast, jakožto vazba zakládající se na opozitnosti dvou lexému. Překvapivě se **kontrast** vyskytuje častěji než **ekvivalence**.

Jako poslední typy **reiterace** byly probrány kategorie hyponymně-hyperonymního vztahu: **generalizace**, **specifikace** a **kospecifikace**. Žádný z uvedených typů se nevyskytuje příliš často – nejméně pak **specifikace** a **kospecifikace**. Málo častý výskyt těchto dvou kategorií mohl dát důvod Hallidayovi a Hasan(ové) (1976), proč uvedli jen kategorii *superordinate*.¹³² Velmi často se jednalo navíc o hraniční příklady mezi hyponymně-hyperonymním vztahem a kolokací. To je zapříčiněno ale diskurzivním přístupem, který jsme se rozhodli uplatňovat.¹³³

Podobný problém jako s hyponymně-hyperonymním vztahem se vyskytl i u první kategorie **kolokace**, a to **ustálené řady**. Členy **ustálené řady** mají totiž také tendenci vyskytovat se v dlouhé řadě, což jak jsme řekli výše, nevyvolává vznik koheze. Kategorie **kolokace spojené s aktivitou** a **složitě kolokace** je třeba detailnější propracovat, nebo vytvořit nové založené na jiných kritériích – stále tu narážíme na problém, že není jasné, kam některé vazby zařadit.

Tato práce vychází ze sekundární literatury, jejíž závěry aplikuje na řecký text. Při analýze jsme tedy cíleně vyhledávali **opakování**, **substituci**, **ekvivalenci** atd. Jiný možný a možná i v některých ohledech lepší by byl přístup, který by vycházel z textu a který by se pak na základě zjištěných údajů snažil najít paralely v sekundární literatuře. Tato práce je jedna z prvních, která se zabývá tématem lexikální koheze ve starořečtině všeobecně, a před dalšími studii stojí mnoho úkolů.

¹³¹ Na druhou stranu mohou být synonyma užitá pro zintenzivnění jednoho jejich společného významu (Landfester. 1997, 150).

¹³² Vazba hyponyma v antecedentu a hyperonyma v postcedentu.

¹³³ Fakt, že některé vazby jsou na pomezí, nebo spadají do více typů není ale komplikací. Naším cílem je pochopit funkci vazeb v celém jejich rozsahu, což právě diskurzivní přístup umožňuje.

7 Bibliografie

Prameny

Xenophon (1886). *Xenophontis Cyropädie*. Ed. F. K. Hertlein, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

Breitenbach L. (1890). *Xenophons Kyropädie*. In: Leipzig: B. G. Teubner.

Xenophon. (1912). *Cyropaedia*. Ed. Wilhelm Gemol. Leipzig: Teubner

Xenofón. (1970). *O Kýrově výchování*. Přeložil V. Bahník. Praha: Svoboda.

Xenofón. (1970a). *Xenophontis opera omnia*, vol. 4. Ed. E.C. Marchant (repr. z 1910). Oxford: Clarendon Press. URL: <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0032&wid=007&st=0&l=20> (poslední přístup: 14. 7. 2020).

Xénophon. (1972). *Cyropédie I*. Ed. Marcel Bizos. Paris: Les Belles Lettres.

Sekundární literatura

Bakker S.J. (2009). Introduction. In: Bakker S.J., Wakker Bakker S.J. (eds.). *Discourse Cohesion in Ancient Greek*. Leiden – Boston: Brill. str. xi-xx.

CGCG = Boas E., Rijksbaron A., Huitink L., Bakker M. (2019). *The Cambridge Grammar of Classical Greek*. Cambridge: University Press.

Carrel, P., L. (1982). Cohesion is not coherence. In: *TESOL Quarterly*. Teachers of English to Speakers of Other Languages, vol. 16, No. 4. str. 479–488. JSTOR, www.jstor.org/stable/3586466.

Čermák, (2017). *Kolokace*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.

Daneš, F., Grepl, M., Hlavsa, Z. (1987). *Mluvnice češtiny 3, Skladba*. Praha: Academia.

Drummen A., (2017). *Cohesion*, in: Giannakis. G. K. et al. (eds.).

Drummen A. (2017a) *Coherence*. In: Giannakis. G. K. et al. (eds.).

Giannakis. G. K. et al. (eds, 1917). *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*. URL: <https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopedia-of-ancient-greek-language-and-linguistics> (poslední přístup: 14. 7. 2020) (Přes Litterae ante Portas).

Flowerdew, J., Mahlberg M. (eds.), (2009). *Lexical cohesion and corpus linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.

- Halliday, M. A., Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M. A., Hasan, R. (1989). *Language, Context and Text. Aspects of language in a social semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hasan, R. (1984). Coherence and cohesive harmony. In: Flood, J. (ed.) *Understanding reading comprehension*. Newark: International Reading Association, str. 181-219.
- Hésichyos. (1953 – 2009). *Hesychii Alexandrini lexicon*. Eds. Latte K., Hansen P. A., Cunningham I. C. Hauniae: Munksgaard.
- Hladká Z. (2017a). *Generalizace významu*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Hladká Z. (2017b). *Opozitnost*. In: Karlík (2017).
- Hladká Z., Dočekal M. (2017a) *Hyponymně-hyperonymní vztah*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Hladká Z., Dočekal M. (2017b) *Synonymie*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Czechency = Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds., 2017). *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. URL: <https://www.czechency.org/> (Poslední přístup 17. 7. 2020).
- Karlík P., Grepl M., Mareš P. (2017). *Opakování výrazů*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Landfester, M. (1997). Einführung in die Stilistik der griechischen und lateinischen Literatursprachen: mit einem Beitrag von Barbara Kuhn über Formen des Prosarhythmus. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lepář, F. (1892). *Nehoméřský slovník řecko-český*. Mladá Boleslav: Karel Vačlena.
- LSJ = Liddell–Scott–Jones. *Greek-English Lexicon*. URL: <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/lexica.jsp> (poslední přístup: 10. 7. 2020)
- Martin, J. R. (1992). *English Text: System and Structure*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Brill = Montanari, F. (2015). *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Eds. Goh M., Schroeder Ch., Nagy G., Muellner, L. Leiden, Boston: Brill.
- Nekula, M. (2017a). *Koherence*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Nekula, M. (2017b). *Koheze*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Nekula M. (2017c). *Předměty řeči*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.
- Štěpán, J. (2017). *Ekvivalence*. In: Karlík, Nekula & Pleskalová.

Štícha, F. (2013). *Akademická gramatika spisové češtiny*. Praha: Academia.

Tanskanen, S. K. (2006). *Collaborating towards coherence*. Philadelphia: John Benjamins.

Vychodilová, (2008) Výrazové prostředky textové soudržnosti v češtině v porovnání s ruštinou. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Wakker, G. (2014). Text Linguistics and Greek. In G. K. Giannakis et al. (eds.): (Poslední přístup: 12. 7. 2020).

Πρίλοηα

Tabulka k analýze souvislé pasáže 1. 6. 21. - 22.

Číslo ant.	věty	Antecedent	Postcedetn	Číslo věty (post.)	Typ vazby
Věta 1		ἀνάγκη	ἐκόντας	Věta 1	Kontrast
Věta 1		τὸ ἀνάγκη ἔπεσθαι	τούτου	Věta 1	Substituce
Věta 1		ἔπεσθαι	πειθεσθαι	Věta 1	Kontextová ekvivalence
Věta 2		Nevyjádřený	ἑαυτοῖς	Věta 2	Substituce
Věta 2		Nevyjádřený	ἑαυτῶν	Věta 2	Substituce
Věta 2		ὄν γὰρ ἂν ἠγήσωνται	τούτω	Věta 2	Substituce
Věta 1		πειθεσθαι	πειθονται	Věta 3	Opakování
Věta 2		Věta 2	τοῦθ	Věta 3	Substituce
Věta 2		Věta 2	οὕτως	Věta 3	Substituce
Věta 4		θαλάττη	κυβερνήταις	Věta 4	Kolokace spojená s aktivitou
Věta 4		θαλάττη	οἱ συμπλέοντες	Věta 4	Kolokace spojená s aktivitou
Věta 5		τινες	αὐτῶν	Věta 5	Substituce
Věta 5		οὓς γ' ἂν νομίσωσί τινες	τούτων	Věta 5	Substituce
Věta 6		ζημίαις	δώροις	Věta 6	Kontrast
Věta 6		δώροις	δῶρα	Věta 7	Opakování

Věta 7	αὐτοῦ	οὐδεὶς	Věta 7	Substituce
Věta 8	πειθομένους	τῶν ἀρχομένων	Věta 8	Kolokace spojená s aktivitou
Věta 8	λέγεις	λέγω	Věta 9	Opakování
Věta 8	φρονιμώτερον εἶναι	τοιαύτην δόξαν	Věta 10	Kontextová ekvivalence
Věta 8	ὦ πάτερ	ὦ πάτερ	Věta 10	Opakování
Věta 10	τις	αὐτοῦ	Věta 10	Substituce
Věta 8	δοκεῖν φρόνιμος εἶναι	δοκεῖν φρόνιμος εἶναι	Věta 11	Opakování
Věta 11	φρόνιμος	φρόνιμον	Věta 11	Opakování
Věta 11	περὶ ὧν βούλει, δοκεῖν φρόνιμος εἶναι	τούτων	Věta 11	Substituce
Věta 13	δοκεῖν	δοκεῖν	Věta 13	Opakování
	Nevyjádřený	αὐτῶν	Věta 14	Substituce
Věta 14	ἐπαινεῖν	δόξαν	Věta 14	Kolokace spojená s aktivitou